segur que. Des d'ara, des de que ha tingut tracte amb vosaltres, el senyor Taladell deurà pensar: "Si els artistes són així, tan poca-soltes, val més que pleguem!" I tindrà tota la raó d'aquest món.

Avergonyits, no sabérem què respondre.

~~XXXVI~~ ~~VI~~ ~~7~~ 4

~~1~~ 2 1

En Julio Antonio te'l presentà una nit al "Refectorium" un minyó comerciant, vagament intoxicat ~~[illegible]~~ de literatura, nomenat Ribas. No recordo a quin comerç es dedicava ni si era català o valencià. En canvi el recordo a ell, recordo la seva presència física. Alt, sec, ~~vermell de cara~~, amb unes celles molt espesses, i uns alegres ulls color de tabac, i un somriure de bonhomia ~~als llavis~~.

Ribas ~~[illegible]~~ es guanyava bé la vida i us convidava sovint. Una tarda, al Lion d'Or, ell, Mateo Santos, Peig i tu, us beguéreu, com aperitiu, dues ampolles de Porto, una de ~~[illegible]~~ conyac i una de chartreuse. A Mateo Santos l'hagueren de treure en [illegible]. Peig — es veu que la col·laboració de la cocaïna i l'alcohol és perillosa — s'enfilà dalt d'una taula i ballà una dansa salvatge. Tu... De tu valdrà més que no en parlem. El mal de cap et durà tres o quatre dies. ~~[illegible]~~

Ribas, doncs, fou qui et presentà Julio Antonio, gran escultor que havia de ~~ésser~~ gran amic teu. Abans, però, ~~[illegible]~~ que del teu món de fantasmes en ressuscitem Julio Antonio, cal parlar del "Refectorium", cafè-restaurant que avui ja no existeix. Era a la Rambla, abans d'arribar al ~~[illegible]~~ "Lion d'Or", i en un soterrani. El decorat del "Lion d'Or" feia pensar en ~~[illegible]~~ Els tres mosqueters i en El capità Fracassa. El del "Refectorium" en les novel·les de sir Walter Scott, tan admirables que semblava, neixent dels llavis, que és on per regla general neix el somriure, donava claror a tot el rostre. ~~su sotxe en el que sempre s'hi deturava~~ ~~fent de dia~~.

per Goethe. L'un i l'altre, cosa de teatre, d'escenografia barata, que feia que hom es sentís, gràcies a l'indumentaria d'avui, [illegible] un xic desplaçat. El fin de s., [illegible] i, sobretot, el "Refectorium", exigien un vestuari més pintoresc: [illegible] en lloc del vulgar barret fort – que tant plau als anglesos i que es el més antiestètic de tot – el chambergo o el casc emplomallat; en lloc de la vulgar americana, la cuirassa damasquinada; en lloc del bastó i el paraigua, l'espasa i la llança.

L'amo del "Refectorium" era un senyor ja vell, calb, amb una gran barba fraresca, [illegible] molt culte i bona persona. Julio Antonio deia que aquella barba era postissa i que el senyor Ribalta tant sols se la posava per a estar per casa – o sigui per a estar al "Refectorium" – però que se la treia quan eixia al carrer.

Al "Refectorium" s'hi menjava bé. Tu ho deus recordar, car hi havies dinat alguna vegada amb Ribas i Julio Antonio, i després amb Vázquez Díaz, el pintor. Malgrat, però, la bona cuina i el bon servei i que era un lloc ~~xia~~ on ~~[illegible]~~ feia de bon estar ~~hi~~, la gent [illegible] [illegible] de diners no tenia tirada a anar-hi. Per animar-ho un xic, i per a seguir la moda, ~~hom~~ el senyor Ribalta convertí el "Refectorium" en cabaret. Fou una pensada estrafolària, tant estrafolària com muntar un cabaret dintre una cripta. Aquell sostre baix, aquelles columnes de pedra, aquella claror somorta, aquell decorat de quart acte d'òpera de Verdi no s'avenien amb l'alegria [illegible] i l'aldarull del cabaret. Les rialles s'hi apagaven, els somriures s'hi [illegible] marcien, les cançons s'hi ofegaven, avergonyides.

Les tanguistes semblava que, en lloc d'anar-hi a fer el matcap i la dona fatal, perdició de les famílies, hi havien anat a fer penitència i, arraulides en la penombra d'un racó, es contaven en veu baixa les seves

~~d'~~ un senyor Ribalta, o Vilalta,

^ Indumentaria no pas més estrafolaria que la d'avui però bon xic més distintiva. I ja no sé si no, més feixuga. (1)

d' un senyor Ribalta o Vilalta.

un senyor Ribalta o Vilalta

---

(1) Nota del 1972.

misèries: que no s'sabia com fer-s'ho per a pagar la dispesa, que les mitges de seda eren molt cares, que, finida la disbauxa de la guerra, els senyors ja no entenien de res... [Ell que entrava al cabaret del "Refectorium" disposat a llançar-se en braços de la disbauxa més desenfrenada — beure's tres o quatre ~~[illegible]~~ gots de whisky o tal vegada una ampolla de ~~[illegible]~~ xampany, que en la penombra de la cripta ~~no~~ mai no feia soroll en destapar-se, anar-se'n a dormir amb una tanguista i comprar-li, l'endemà, un capell a casa Madame Gerard — al cap de poca estona li entrava la por d'haver-se equivocat de casa, baixava el to de la veu, esguardava esporuguit la no tenia ànima de riure, esguardava esporuguit la [illegible] la patrícia del senyor Rialta, o Vilatta, pagava i fugia dient amb humilitat:

~~et~~ Dispensin!... Em pensava que ~~ací~~ aquí s'hi venia a fer bo.

~~[illegible]~~ o

~~[illegible]~~ I és que el decorat influeix ~~molt en~~ l'home, ~~[illegible]~~ l'home, inconscientment, i en tots els actes de la seva vida, ~~necessita~~ el decorat, que, per ell, té més importància que la llei i la llei per al lliurar-se; el decorat, no.

Durant deia que els que freqüentaven el "Refectorium" estaven perduts: ~~[illegible]~~ desenganyats de tot, o es ~~tenien~~ feien frares o es feien crítics de teatre.

~~precisament~~ Antonio era un minyó ni alt ni baix, gairebé calb malgrat la seva joventut, amb una faç de color de cera, uns ulls negres, molt bells, que sabien riure i plorar i una veu ronca, ofegada. Caminava sempre depressa i un xic encorbat. Sota la negror dels seus ulls tenia una angúnia lluïsa de febre.

Foren aviat molt amics. Li féu un retrat — un retrat magnífic, que deuen haver destruït o robat els bàrbars — i es donà un dinar a la mina de plom: un cap de

Al "Refectorium" s'hi ~~pro~~ podien fer moltes coses importants: dinar bé, parlar-hi de bons llibres, fumar-hi una bona pipa. El que resultava totalment impossible era fer-hi broma.

Al Plató Reig no et deixaven entrar perquè anaves massa mal vestit. Ell, que no comprenia que per a fer broma s'hagués d'anar ben vestit, es venjava d'aquella incomprensió dient que el "Refectorium" era un calaix subvencionat pels capellans per a que els possibles pecadors es penedissin ~~de~~ i comprenguessin que l'alegria i la disbauxa de semblants llocs era una fantasia de novel·listes i poetes sense suc ni bruc.

Beethoven, ~~que els bàrbars deuen haber cremat amb tots els teus llibres i tots els teus papers.~~

Tres o quatre anys després, ~~[illegible]~~ un matí a Madrid, Julio Antonio et traurà del llit per a dir-te:

— Anem, que et vull presentar un artista extraordinari.

I et durà a l'estació, i et posarà al tren, i baixareu a Segòvia i et presentarà al ceramista Daniel Zuloaga, que vivia, a les afores, en un temple abandonat: San Juan de los Caballeros.

(D'aquella visita a Daniel Zuloaga en parlarem després. ~~[illegible]~~ Tenim temps. Encara ets jove. I jo, gràcies a tu, en sé, parlant-te, tant com tu.)

~~[illegible]~~ Julio Antonio li plaïen, com a tu, els *toros*, els gitanos i el *cante hondo*. Recordes que anàveu sovint a un *café de cante* que hi havia al carrer de Barbarà, on després hi hagué la "Sociedad Española de Librería", que regentava el teu amic Climent, editor de les *Memòries d'un llit de matrimoni*. En aquell café de cante, escoltant al paquin el Cojo de Málaga veieres plorar d'emoció a Julio Antonio.

I recordes que un altre matí, a Barcelona, et cercà desesperadament — era difícil, en aquells temps, trobar-te al matí, — per a dir-te que havia vist una noia amb uns braços bellíssims i que li calia dibuixar aquells braços.

— Bé, home, això rai. Com es diu aquesta noia?

— No ho sé.

— On viu?

— Tampoc ho sé.

L'esguardares, ~~[illegible]~~ esbalaït, l'escoltares.

— Així ~~[illegible]~~ retiro l'"això rai" i em sembla que valdrà més deixar-ho córrer.

-No ho podem deixar correr.L'hem de cercar.I l'hem de trobar.

El què pretenia Julio Antonio,cercar a Barcelona una noia de la qual sols savía que "tenia els braços bonics",era una cosa completament absurda.Pero per a vosaltres,en aquell temps,l'absurd no existia i tot ho trobaveu lógic i normal.

Era un temps que a Barcelona,talment com en les rondalles d'a la vora del foc,apareixien fantasmes.Val a dir que no es tractava de fantasmes de rondalla ni dels que ara evoquèm tu i jo.No,no: es tractava,simplement,de lladregots,d'atradors que especulaven amb la possible por de l'atacat possible.Lladres que,com fan certs politics i certs aficionats a la política,s'avergonyeixen de la seva condició i empren el tapabruts de la disfressa.Qui sap si,amb aquell aprenentatge,tots aquells fantasmes han acabat fent de regidor o de diputat.

Una nit Peig veié un fantasma.Fou al carrer de Barbarà,alta ja la nit. El fantasma venia per una vorera.Plató anava per l'altra i l'esguardava encuriosit, sense cap mena de por.Por? Perquè? De què? ¿Quina por li havia de fer el fantasma, si Plató no era,sortosament,ciutadà robable?

En creuar-se,el fantasma saludà amb veu somorta,de catacumba:

-Bona nit,Peig.

No era un ~~fantasma~~ fantasma: era un amic.Les aparences enganyen sovint.

Amb Julio Antonio us dedicareu adalerats a cercar "la noia que tenia els braços bonics".Era una empresa de folls,era com cercar una agulla en un paller.Ell i tu ho sabieu pero seguieu cercant.D'ella ho ignoraveu tot: el nom,el carrer on vivia.I què? Calia cercar-la.Calia trobar-la.Entraveu als basars,als cafès,als cinemes,als teatres;esguardaveu totes les noies que passaven.

Recordes que un moment us deturareu i esclafireu a riure.

-Tan boig ets tu com jo,-digueres.

-Sortosament per tu i per mi-respongué Julio Antonio,que afegí: -Per això som tan amics.

A les dotze de la nit,hora de ~~bruixes~~ bruixes i llunatics,la vostra recerca us havia dut als carrerons de la Reforma,pels volts de les Basses de Sant Pere,una plaça irregular amb escales que hi ha, o que hi havia,prop de l'Arc de Triomf.Anys despres en veuràs una de semblant,la del Puig,a Perpinyà.

Era a l'hivern i l'escultor i tu anaveu amb capa-ell,madrilenya;tu,francesa- i barret d'ales amples.A aquelles hores de la nit els carrers del barri eren foscos i deserts.En un,més fosc i desert que els altres,trucareu el vigilant per si podia dir-vos si en aquell carrer vivia la noia que cercaveu i que no savieu quí era ni com era.

El vigilant,en veure aquelles dues ombres,negres i fantástiques us degué prendre per fantasmes i fugí més que corrent.

Semblava impossible,veritat? I,no obstant,vencereu l'impossible.Cosa més facil del que creu la gent entenimentada.Cosa més facil que vencer el possible: les miseries i entrebancs de la vida de cada dia.

Com altres vegades al llarg d'aquesta evocació,penso que tal vegada hi hagi quí,perquè mai no li ha passat rès,perquè ha tigut la sort de viure una vida entenimentada,reglamentada i mesurada,digui:L'autor inventa;l'autor fa novel-la en lloc de fer historia.Aquestes coses que conta no poden,sortosament,passar a Barcelona.

Deixem-lo dir i no en fem cabal.Hi ha hagut sempre,en totes les époques i latituts una mena de gent que ha vist vulgars les coses del seu mon perquè no sap veure'n l'altra cara: l'altra cara que,contradictoria,estranya, fins i tot meravellosa i fantástica hi ha en l'home i en les coses.Si la teva vida fos com la d'ells no valdria la pena de contar-la.Si Barcelona fos com ells creuen jo no en faria la crónica.La vostra Barcelona,la que vosaltres creaveu,ells no savien ni podien veure-la.

pugui pensar

I penso que aquesta mena de gent ~~pensi~~:Això que Capdevila ens conta no té cap trascendencia.I tindrà raó: rès d'això no té trascendencia en la vida dels pobles ni en la dels homes.Ni n'ha de ~~tenir~~ tenir.Senzillament: som com dos amics-tu i jo-que fa temps no es veien i en un racó de cafè evoquen el seu passat entre rialles i algun sospir: Recordes aquella vegada,aquell amic,aquella dona,aquella entremaliadura?...

La vostra Barcelona,la que vosaltres creaveu,ells-ells :aquella mena de gent-no savien ni podien veure-la.Dic que vosaltres la creaveu car es l'home un xic singular-dit sigui sense ganes de presumir-quí crea l'ambient i no al revés.

~~nalitat singular i punyent, cert home que era bastant~~ ~~tímid i no al revés.~~ L'ambient ~~ha~~ influeix en els tous, en els de personalitat mantecada o tova.

Hi trobàrem "la noia dels braços bonics": [illegible] Era molt jovenesta, i anava amb una altra, jove també, però més feta, més dona. Per acompanyar una vella, tipus clàssic d'alcavota.

No eren, és clar, noies honestes i com cal. Justament, car si ho haguessin estat no haurien anat [illegible] pels carrers a aquelles hores de la nit. Eren dues pobres noies que, com tantes, s'havien llançat a fer fira del seu cos per vici, per gandulería, per beneiteria o perquè un brètol qualsevol les havia enganyat.

Pujàrem amb elles i la vella a un pis molt humil, la vella [illegible] — amb una rialleta que li esquinçava la boca com una ganivetada — ens desitjà que ens divertíssim, i en Julis Antònis se n'anà amb la dels braços bonics i tu amb la que no sabies com tenia els braços.

No eren lletges. Ni ho era ella, [illegible] tu, però, acabaves de conèixer-la, la veies per primera vegada, i mai no has sabut, talment com es costuma al bordell — que has freqüentat molt poc — llançar-te com una bèstia damunt el cos nu de la pobra dona que es dona per obligació. Ni has estat tampoc dels que demanen a aquesta mena de dones que els hi contin la història de la seva caiguda.

Parlàreu, però, amb ella. No recordes de què, [illegible] com és lògic. Parlar per parlar, per a [illegible] establir un ~~xxx~~ mínim de confiança indispensable, per a llevar un xic de brutalitat a l'amor — amor? — pagat, per a conèixer un xic l'innomenada.

Ella no hi estava per converses, ni tenia conversa. Per què n'havia de tenir? No era prou un cos jove i bonic encara? No hi cercaven això, en ella, els homes?

Et digué, emprant un ~~xxx~~ verb més punyent i barroer que el d'estimar:

— Estimem-nos, que tinc son.

El sortia d'un cinema de la plaça del ~~Bon Succés~~ Buen Suceso, que mai no han in-
tuït que un succés pot ~~bé t'hi interessés saber-lo~~

~~sortia d'un cinema de la plaça del Bon Succés.~~

Digueres:

- Doncs dorm.

Ho farà — per a quedar bé, per a que no fos dit — i s'adormí. Al cap de poca estona roncava. Roncava! Ho recordes bé — no la recordes, en canvi, a ella — perquè és l'única dona que has sentit roncar.

Tu agafares un llibre — sempre en duies un a la butxaca — i et posares a llegir.

Aquella noia era — era per una nit, era i de tothom, de tots els homes de les altres nits — ~~[illegible]~~ i la de Julio Antonio us recordaren molt temps. Mai no havien trobat ~~[illegible]~~ uns homes tan estranys com vosaltres.

Digueren:

- L'un es passarà la nit dibuixant; l'altre, llegint.

Julio Antonio un dia II et presentà al novel·lista Antonio de Hoyos i Vinent, ~~marqués~~ de Vinent. No ~~[illegible]~~ et dol gens haver-lo conegut, haver-lo tractat, haver estat amic seu. No et dol gens, malgrat la seva pèssima anomenada d'homosexual, i mai ~~no~~ et produí el seu tracte la repulsió física que et produirà, ~~[illegible]~~ després, el tracte de ~~[illegible]~~ Jacinto Benavente i que, entremig, serà poc i molt de tard en tard. Antonio de Hoyos visqué d'una manera tèrbola, ~~[illegible]~~ sabrà morir amb una dignitat exemplar. ~~[illegible]~~ Aristòcrata, es posarà al costat del poble en esclatar la rebel·lió dels militars que un ~~[illegible]~~ govern de ~~republicans~~ governants ineptes no ~~[illegible]~~ havia sabut, quan encara hi era a temps, ~~condemnar a mort~~ evitar el tràgic daltabaix, i ~~[illegible]~~ amb el poble sofrirà fam i aguantarà totes les ~~[illegible]~~ angoixes del Madrid assetjat. Quan els moros, els italians i els alemanys ~~del general Franco~~ — els nacionals — entraran victoriosos a Madrid, Antonio de Hoyos, convertit en una desferra, serà a l'hospital. Un seu germà, marquès de Hoyos, ~~[illegible]~~ entrant amb els vencedors, l'anirà a veure, intentant salvar-lo amb la seva influencia. I li dirà:

- Puedo hacer mucho por ti. Pídeme lo que quieras.

I Antonio de Hoyos respondrà:

- Que te vayas. Que no vuelvas. Que me dejes morir en paz.

Quina diferencia entre ell i l'invertit ~~l'abjecte~~ Benavente!

Antonio de Hoyos concebia, de bona fe, una literatura honradament perversa. En la seva obra, però, hi ha coses bones i de mèrit. Sobretot quan pinta l'ambient de pobles castellans i oblida la perversitat tipus Jean Lorrain, que és, a fi de comptes, una perversitat de basar que avui es fa somriure amb llàstima.

Quan el coneguérem, Antonio de Hoyos era un home alt, espès, amb ~~[illegible]~~ els ulls blaus - ~~[illegible]~~ l'un, sota el monocle, semblava més blau - el cabell ros i escàs, la veu presa de tots els sords. Vestia amb elegància tal vegada un xic massa teatral i parlava amb dificultat, talment com si ~~[illegible]~~ parlés ~~[illegible]~~ tenint una nou a la boca. Totalment sord, no duia, com Beethoven, un carnet de conversa a la butxaca. Duia un acompanyant, un minyó baixet i espiritat, que, amb els dits, li traduïa tot el que deien els altres i ell no oïa. Semblava mentida que essent sord com era el diàleg de les seves novel·les fos tant vivent, tant real.

Julio Antonio parlava d'ell amb afecte.

- Jo ~~[illegible]~~ l'estimo perquè és bo. I adhuc em fa un xic de llàstima.

Quan aniràs a Madrid veuràs que Antonio de Hoyos es reunia sempre amb la gent més estrafolària i absurda. I això no et desplaurà, car la gent estrafolària i absurda sempre t'ha atret, sempre t'ha interessat. Exceptuant, però, els homosexuals, invertits i pederastes - cal posar les coses en clar, com volia Gide -

que et fan una mena de por fastigosa, idèntica a la que les rates fan a les dones.

~~Aquests dos mots [illegible] [illegible] fan en la teva gran amiga [illegible] [illegible]~~

Antonio de Hoyos, fatalment, havia de freqüentar els carrerons, els bordells i les tavernes del ~~[illegible]~~ sinistre, del melodramàtic, del pecaminós districte cinquè on els lladres i els assassins, en aquella època — avui no sé si les coses han canviat — menjaven escudella de pagès. O sigui: al novel·lista s'havia près seriosament, amb una bona fe admirable, els aristocràtics personatges de les seves novel·les al qual feia cercar la companyia de la fauna de més baixa ~~[illegible]~~ i perillosa condició. Algunes vegades l'acompanyava als bars de la part baixa de la Rambla de Santa Mònica, a les tavernes de la Xina i dels Italians, a cal Manco — ~~[illegible]~~ un bordell l'amo del qual ~~[illegible]~~ anava sempre amb unes presses que mai s'explicava i s'esmunyia com una fera — a cala Sevillana, a altres bordells d'ínfima condició. Aquell ambient, en el qual hi havia més misèria i brutícia que vici, interessava molt al novel·lista madrileny. A mi ja no.

D'això, però, en parlarem quan arribi l'hora de ~~[illegible]~~ la teva ~~[illegible]~~ primera comèdia d'èxit: *L'auca de la cupletista*.

Fou també Julio Antonio qui em presentà Miquel Viladrich, pintor que admirava i segueixo admirant. No sé si és viu o mort. Suposo que, si viu, no és a Espanya.(1)

~~En~~ Miquel Viladrich mai no el veières vestir com l'altra gent. Vestia com un pagès de cromo, com un *pagès de comèdia del Pitarra*: calç~~a~~ curta de vellut,com el gec; mitja blanca;espardenyes vigatanes;faixa vermella;barretina morada.Una vara de freixa,més alta que un bastó,en lloc de bastó.Talment com un pagès de comedia del Pitarra.Home que no feia gaire cabal de la gent,no debia vestir-se d'aquella manera per pose-no hi havia en ell rès del pallàs feixuc i sense gracia que hi ha en Dalí-si no per gust i prescindint del gust de l'altra gent.Quan vestia com tothom,cosa que passava de tan en tan,a tu et semblava més estrany que quan anava de pagès.Amb aquella pintoresca indumentaria de pagès de Les eures del mas es passejava per Madrid i Paris devant l'astorament dels badocs,tan badocs a Madrid i a Paris com a Barcelona.

---

(1) Morí l'any 1956.

Més alt que Julio Antonio i que tu,ros,d'un ros d'aram,amb un rostre encès com el d'un altre gran pintor: Joaquim Sunyer,parlava poc,mirava molt i somreia de tan en tan.I de tan en tan es burlava de Julio Antonio i tu i de les vostres cabories.Burla bonhomiosa,sense fel,sense agror que no s'assemblava en rès a l'abandarrada i grassa d'algun magister que despres ha fet escola.Vivia a Fraga,en un castell que tenia nom de fulletí romantic: el castell d'Urganda.

~~7~~ 5

I I

I salta en aquesta galeria de fantasmes un altre tipus,un tipus estraordinari que no cal deixar de banda,malgrat que la gent com cal s'escandalitzarà una vegada més:~~la gent formal s'escandalitzarà~~ el Vicenç,amo d'un bordell del carrer de Robador, cantonada al de Sant Pau.

Vicenç era un tipus vertaderament estraordinari.Si Maupassant l'hagués conegut n'hauria fet un personatge dels seus contes.I hauria interessat sens dubte a Jules Renard i a Octave Mirbeau amb els quals,per la seva ironia feroç i la seva truculencia t'hi sents en bona companyia...encara que hagin passat de moda.Les modes,passa per a les senyores,pero no per la literatura.

Tal vegada aprofitaràs un dia el tipus del Vicenç.Encara hi ets a temps.Encara ~~et queden coses per dir~~ tens moltes coses per dir.Sortosament,car el dia que no en tinguis seràs home finit.

Hi anaves algunes nits,quan no savies on anar-o sigui: quan no tenies diners, que era molt sovint-amb uns companys de la teva colla,no recordes quins.Recordes,pero, que un d'ells era Manuel Fontdevila: el Fontdevila trapella que el mateix anava al bordell que a l'esglesia.~~Catalanisme~~ Catolicisme eixorc,de lustrina,com el d'un altre simpatic: Joaquim Montero,l'actor.No obstant,fet i debatut,Montero et semblava moralment superior a Fontdevila.Hom li podia perdonar la seva vanitat i les seves rebequeries en gracia a que no era impermeable a l'emoció,com ho era Fontdevila.Quan la ~~gu~~ guerra,vell i abandonat de tothom,ajudaràs a que Carles Pi i Sunyer li doni un carreg.I agrait,Montero se't posarà a plorar en plè Passeig de Gracia.

~~et semblava moralment superior a Fontdevila. Hom li podia perdonar la seva vanitat i les seves rebequeries en gràcia a que no era impermeable, com ho era Fontdevila, a l'emoció. Quan la guerra, vell i abandonat de tot-hom, ajudaràs a que Carles P. i Sunyer li doni un càrrec. I, aquí, se't posarà a plorar en ple Passeig de Gràcia)~~

Aquell home, Vicenç, t'interessà desseguida que el veieres, quan encara no sabies res d'ell. Alt, magre, amb un rostre llarg, de color de cera, amb uns ulls de color d'oli, amb un esguard esmorteït ~~[illegible]~~. Vestia sempre — sempre que el veies — una brusa llarga, de color d'ou, com les que usen els pintors de parets. Duia una gorra de visera que li esprimatxava més la cara i mai no se la treia. Calçava "silenciós". Caminava un xic carregat d'espatlles, com passa sovint en homes molt alts. Vivia, per a no perdre de vista el negoci — el bordell — en un primer pis del carrer de Sant Pau, prop de l'Hotel de España. Fontdevila i ~~[illegible]~~ tu, i altres que no recordes bé — tal vegada Joan Tomàs — hi havíeu anat més d'una nit, malgrat que a les nits Vicenç no era massa amic de deixar el bordell — que ell anomenava d'una manera púdica i discreta "l'establiment" — en mans de la "segona dama". ~~[illegible]~~

Què hi anaveu a fer al pis de Vicenç? Hi anaveu a escoltar l'òpera del Liceu gràcies a un telèfon — llavors encara no hi havia ràdio — que comunicava directament amb l'escenari del teatre. Vicenç, que no freqüentava els teatres, perquè eren llocs de perdició i perquè calia tenir cura del negoci, — de casa ~~[illegible]~~, a l'"establiment" i de l'"establiment" a casa — estava molt cofoi del seu telèfon, d'aquell telèfon meravellós en el qual mai cap veu parlava de política, de negocis i d'altres bestieses per l'estil; d'aquell telèfon

Id -rostre de torero vell, un xic acavallat, -

o.; que era de baixa categoria: dues o tres pessetes,

-rostre de torero vell,un xic acavallat-

que era de baixa categoria: dues pessetes, líric del qual tan sols brollaven l'"Addio a la vita"de Mario Cavaradossi,el "Sogno" del cavaller Des Grieux,el "racconto" de la Traviata moribunda.

Una nit,la porta oberta d'una cambra et feu veure amb gran astorament un altar, un Crist,uns canalobres,un sagrari,un missal.Vicenç tenia capella a casa i cada matí hi anava un capellà de Sant Agustí a dir missa.Vicenç era catolic,sí,senyor,i no se'n amagava.

A Fontdevila,malgrat el seu humorisme,li semblà molt bé i molt digne de respecte.A tu,no.A tu la capella a casa de l'amo d'un bordell et semblà una blasfemia i el catolicisme de l'amo del bordell una indignitat i una beneiteria.Més endavant,quan el coneixeries més a fons comprengueres que el catolicisme de Vicenç era totalment sincer,grotescament sincer.Segons Vicenç,hom podia dedicar-se a l'usura,a la prostitució,a qualsevol altre mitjà d'enriquir-se d'una manera innoble i ser un bon catolic.Era una teoria de beneit,de curt de gambals que,sense que el pobre home ho sabés,queia de plè en l'irreverencia.Fet i fet,sempre valia més allò,per pintoresc,que la hipocresia.

Us preguntava:

-Vostès no van a missa?

Responguereu a cor:

-Nosaltres? Cada dia.No ens en podem passar.

Vicenç,commogut,aquella nit us obsequià amb unes copetes d'aiguardent d'herbes que li feia la "segundama".

Des que sabé que anaveu a missa us rebé a l'establiment amb més simpatia que abans.I això que hi anaveu de "floreros",que mai no us "ocupaveu"."Ocupar-se,anar una estona al llit amb aquelles pobres dones t'hauria semblat rebaixament imperdonable.

Vicenç et contava que sofria tan en haver d'aguantar els renecs dels parroquians de l'establiment-cosa que a tu,que ja començaves a ser el llastimós malparlat d'ara,et feu una gracia estraordinaria-pero que no podia evitar-ho car,sap? cal respectar el parroquià i tolerar-li totes les manies.(Vicenç,com la gent del ferro deia "mánies.")

-A les noies-et deia Vicenç-puc proïbir-los-hi que reneguin, car es gràcies a mi que es guanyen el vostre pa de cada dia. Però són unes descregudes, unes malcarades sense creences: he volgut fer-les dejunar el divendres de quaresma – ja ho veu: un sol dia a la setmana! – fer-les anar a seguir monuments el Dijous Sant i a la missa del gall la nit de Nadal i no ho he pogut sortir. I pensar que, si no fos pels parroquians, els faria posar una estampa del ~~Sagrat Cor a cada cambra~~! [illegible]

~~Tot això, aprovat en severitat~~ Vicenç ho ~~deia~~ [illegible] una bona fe absoluta, amb una bona fe ~~[illegible]~~ esbalaïdora.

Una de les noies, "la Negra" – a cada bordell de baixa estofa hi ha ~~una~~ "Negra", una noia que moltes vegades ha nascut al Poble Sec o a les Basses de Sant Pere – m'explicava que de les dues o tres pessetes de cada home que "feien", Vicenç es quedava deu cèntims per als pobres.

Quin dit tenien als pobres les noies de Cal Vicenç! Després sabérem que Vicenç subvencionava un asil en no recordo quina vila valenciana ~~o alacantina~~ i que, quan hi anava, eixien a rebre'l a l'estació l'alcalde, els regidors, els municipals vestits de gala, el tinent de la Guàrdia Civil, la Banda Municipal del poble i els asilats, que aquell dia duien la cara neta i el vestit de les festes.

Després sabérem, per fi, que Vicenç ~~per~~ era pederasta. Quin grotesc magnífic i quin gust el de Vicenç, pederasta i amo d'un bordell fent-se dir missa a casa i essent rebut amb música per la gent més respectable del seu poble! 5]

$ ~~No fa riure pensar que la gent de seny eren estu-~~

~~[illegible]~~

~~L'esguardaves esmaperdut fent esforços per a apagar el gran riure que senties neixer en tu.~~

~~Quina xurriacada aquest grotesc!~~

L'esguardaves esmaperdut, fent esforços per apagar el gran riure que senties neixer en tu.

Quina xurriacada, aquest grotesc.

No fa riure pensar que la gent de seny creu de bona fe

~~pintament~~ que a Barcelona no hi ha gent estranya? I, sobretot, no et sembla molt més interessant Vicenç que la fauna ~~[illegible]~~ ensopida i assenyada que creu que a Barcelona no hi ha gent estranya?

~~Bah! tots compten ser estranys, el que tenen com a tic, és que no són com tot-hom ni fan les coses que fa tot-hom. tothom, vol dir~~ ningú.

II

Tampoc Tòtola Valencia, la dançatriu, era com tot-hom.

No recordo si de Tòtola Valencia te'n he parlat abans. No tinc temps de ~~[illegible]~~ reflegir ~~[illegible]~~ els fulls escrits. — I et deia que tenia temps, que encara, tu i jo, teníem temps! I en tenim, sí: temps per a avançar, per a anar l'un i l'altre, el que fou i el que sóc, a l'encontre. Però no en tenim per a retornar enrera, per a refer el camí que esdevé ombra rera nostre. Si te'n he parlat deu haver estat de passada, incidentalment: el primer encontre en una cambra del Grand Hotel, Tòtola ajaguda ventre a terra, mig sota un peignoir de seda blava; una altra noia, molt bella, al llit; la cambra, de sostre baix, calenta i amb olor ~~[illegible]~~ de tabac egipci i de carn de dona jove i neta; la breu actuació a "Novedades"... a Tòtola l'envoltaven la llegenda i l'exotisme. De Madrid l'havien lloat els poetes i havia servit de model als pintors. Era amiga de Valle Inclan, Perez de Ayala, Diez Canedo, Hoyos del Pino, Eugenio Noel, Anselmo Miguel Nieto, Penagos, Julio Antonio, Zuloaga, Pompeu Gener.

En retornar a Barcelona fou amiga teva. Actuà en un teatre del carrer de la Diputació, la sala

~~que els telons d'ombra, cloent l'evocació, ens oculten.~~

que els telons d'ombra,cloent l'evocació,ens oculten.

I a Barcelona, de Pompeu Gener.

~~El que els telons d'ombra, cloent l'evocació, ens oculten.~~

I que els telons d'ombra,cloent l'evocació,ens oculten.

a Barcelona, de Pompeu Gener.

Imperio i,com a Madrid,foreu un grup d'artistes-o d'aprenents d'artista,a Barcelona-els que l'imposareu,els que la fereu triomfar.

Havien passat uns pocs anys i Tórtola Valencia et semblà envellida.No,envellida no es el mot: endurida,fisicament endurida,com passa sempre en les ballerines -tractant-se de Tórtola cal dir dançatrius-en les quals la tiránica gimnasia del ball foragita el greix i endureix els muscles.S'havia fet més dona, fins i tot et semblà més alta,i la seva bellesa era,com en totes les dones madures,més dramática.

Tórtola exercí en tu,que seguies carregat de falornies,un gran atractiu.¡Hi havia en ella,o a tu t'ho semblava,tanta perversitat!¡Hi havia,i ja no t'ho semblava, tanta literatura!

Despres,molt temps despres,comprendràs que el ball no ha de complicar-se amb la literatura;comprendràs que quan una ballerina es massa literaria es que val poca cosa com ballerina, i preten disfressar amb la literatura la manca de ténica.El ball,una de les més altes expressions de l'art i una de les més nobles,s'ha de donar pur i en estat de gracia.La ballerina,per damunt de tot,ha de saber ballar. Que es el que feia Antonia Mercè,la més gran de totes.

Si Antonia Mercè era la dança,ella,Tórtola,eren les seves dances.Les creava amb música de Txaikowski,que Strawinsky admira,Léo Delibes,que a tu et sembla una mica tronat,del Grieg de *Peer Gynt*,d'Enric Granados,lleidatà universal.

Més que dançar,moltes vegades Tórtola *posava* i la seva *pose* era autenticament bella,pero potser una mica massa efectista,una mica massa teatral.Tenia,sobretot, un gran sentit del color,de la decoració,i savía entonar les seves vestidures bigarrades amb el gris sever de la cortina que servia de fons a les dances.Et feia un gran efecte mimant la mort d'Aase del poema ibsenià musicat per Grieg.I et feia un xic de por quan saltava,a ritme de la viril melodia,la Dança d'Ánitra.Al public

~~però~~, li feia més por que a tu, i deia:

– Té ulls de boja!

Però no gosava protestar perquè vosaltres, els aprenents d'artista admiradors de la dançatriu, amb la vostra agressiva intransigència li feien més por que la dançatriu. No us fou pas gens fàcil imposar-vos a aquell públic ~~[illegible]~~ "burgès i tanjà". Sobretot el de les tardes, més "burgès i tanjà" que el nocturn. L'esguardaven amb menyspreu, gairebé amb odi – ~~no sabia~~ ignorava qui foren Baudelaire i Verlaine, ~~no sabia~~ ignorava què eren els paradisos artificials, no sabia res de les antigues civilitzacions, no sabia res del que tampoc vosaltres sabíeu –, no el deixaven tossir, no el deixaven gairebé respirar.

Aquella pobra gent, és clar, s'indignava:

– Vosaltres heu vingut a divertir-vos!

Però no gosava exterioritzar la seva indignació per por d'excitar les vostres ires. Com la Tòtola, feien por a ~~[illegible]~~ aquella pobra gent: por amb els vostres cabells llargs, els vostres barrets amples, les vostres capes, les vostres pipes, els vostres crits.

Alguns de vosaltres – tu fores un d'ells – tingueren la pensada de fumar encens quan dançava Tòtola Valencia.

La gent – la burgesia, deien, amb tant odi com ho digué Flaubert – esternudava i es queixava:

– Ai, mare, quina pudor de missa!

Tòtola, que, en efecte tenia uns ulls d'esguard inquietant, deia – segurament per a enriquir la llegenda, art que exercia amb ~~[illegible]~~ molta intel·ligència – que era filla d'una gitana de l'Albaicín i d'un duc anglès. ~~[illegible]~~ (Pandereta romántica, pandereta de l'insuportable Chateaubriand i el Musset de les "andaluses de Barcelona") Naturalment allò devia ser una fantasia, una bola com una casa, però ho cregueres — en aquell temps eres capaç de creure-ho tot — amb una candidesa admirable. Després, quan conegueres Tórtola més íntimament, deixares de creure-ho. La mentida, però, et feu gràcia car sempre t'han plagut els que saben mentir d'una certa manera: sense fer mal a un tercer i amb un xic d'extravagància. Mentida de clown, de circ, de nit al circ; ~~[illegible]~~ mentida que de la nit meravellosa del circ salta al migdia gris del carrer. Per a poder, mentir d'aquesta manera cal ~~ço~~ el que no té tot-hom: sentit de la fantasia, imaginació. Mentir és la sal de la vida, excepte en els polítics, que menteixen perquè l'ofici s'ho porta, per conveniència i sense gràcia.

Tórtola segurament no era espanyola. Parlava un castellà absurd, abracadabrant. Més aviat, pel seu tipus ètnic, semblava turca o jueva de Salònica. Mai ningú, però, ha sabut del cert la seva nacionalitat, el lloc on havia nascut, i ella es complavia en que ningú ho sabés car allò la feia més interessant i misteriosa, allunyant-la de la pobra gent que ha ~~[illegible]~~ nascut com tot-hom. Al cap i a la fi la naixença, en el Registre Civil, no té cap importància. La humana criatura neix cada dia — i mor cada dia — de si mateixa.

Quan éreu més amics, quan havíeu intimat més i entraves amb tota llibertat a casa seva — vivia al carrer del Bruc cantonada al de Mallorca — s'anà l'enlluernament que t'havia lligat a ella. Deu ser veritat que per a estimar les coses i les humanes criatures es convenient no apropar-s'hi massa i esguardar-les d'un troç lluny. (Amb el matrimoni passa sovint el mateix. La núvia plena de gràcia i encís esdevé, quan ja es l'esposa, un animal despòtic i reganyós, antipàtic i brut. Sovint, el matrimoni mata l'amor) Havies perdut el fervor que sentires abans per Tórtola, que ja no et semblava una dona extraordinària. L'encís s'havia fos bruscament i havies obert els ulls a la realitat. Cosa trista, obrir els ulls. I lletja, car, generalment, la realitat mai no val la fantasia

~~La veritat era el món físic que, segons Buffon, compta tant~~. Tórtola ja no era la nina ~~xxx~~ esbelta i jove que havíes conegut en un entresol del Grand Hotel. No es que s'hagués engreixat, però el resultat venia a ésser el mateix: s'havia fet corpulent, el seu cos havia guanyat en volum i perdut en elasticitat, les cames — com les de totes les ballerines un xic entrades en anys — eren massa musculoses. ~~I hom no pot~~ no ens podem explicar una ballerina grossa, una ballerina que pesi vuitanta kilos. (Excepció feta de "La Macarrona" que, vella, grossa i lletja, ballava d'una manera meravellosa i amb un estil que mai no arribà a depravar-se. El ball flamenc, però, es una cosa apart i plena de misteris)

Quan Tórtola, ~~xxxxxxxx~~ sota els vels grisos que la cobrien de cap a peus, imitava la Mort d'Aase de la suite ~~xxx~~ de Grieg, la cosa encara podia anar. Però quan ballava la Dança d'Anitra o la dels gnoms, de la mateixa suite, els seus salts desllorigats i més d'una vegada fora de compàs ens semblaven grotescs — malgrat que no volíem confessar-s'ho per pietat tal vegada d'ella i de nós — i s'escapava el riure. El públic, el públic tanoca i panxa-content de la "Sala Imperio", no reia. Se'n hauria guardat bé prou! Aquella dona vestida d'aquella manera i que mirava d'aquella manera i ~~xxx~~ saltava d'aquella manera, ~~xxxxxxxx~~ no li feia gens de gràcia

Tórtola era ja massa grossa, massa corpulenta per al ball. No massa vella, no, ~~xxxxxxxx~~ car això, quan es tracta d'una veritable, d'una autèntica ballarina, sols no té una importància relativa. Antònia Mercè, prima com un jove, quan ja no era cap joveneta ballava amb una perfecció inigualable.

El dimoni de la dansa? amb el qual ~~hom~~ se ha fet tanta literatura? (~~El~~ O l'àngel, car el dimoni, abans, fou àngel. Per això els gitanos diuen d'una gran ballarina ~~Antònia Mercè podia dir-se~~ que "balla com els àngels") ~~Llastimosament, això ja no podia dir-se de xxx Tórtola~~

Abans,quan vivies intoxicat de literatura barata,Tórtola era una dona original i singular,un ésser d'excepció.Despres començares a suspitar que totes aquelles originalitats,que totes aquelles excentricitats tan sols eren exhibicionisme histrionic.L'ídol,vist de prop,era un ídol amb trampa.

Fins molts anys despres no has comprès la gran part de sinceritat que hi havia en les excentricitats de Tórtola,en el que havies cregut simple afany d'enlluernar els babaus.Excentricitat i afany d'*épater* que acabaren donant-li una segona naturalesa.Aquest cas,que un psiquiatra podria esplicar amb més autoritat que nosaltres,es dona sovint.No es que Tórtola fos,com hauries volgut,una dona complicada.Era simplement una dona que podia permetre's el luxe de ferse una llegenda i acabà creient en la llegenda com altres creuen en un dogma.

El pis de ~~Tótona~~ Tórtola,al carrer del Bruc,que de primer antuvi t'havia semblat bell i fastuós despres et semblà massa aparatós i escenografic,decoració per a un dels drames que li plaia representar a Sarah Bernhardt,que debia ser una senyora com Tórtola que en lloc de dançar declamava. Hi havia massa sedes,massa cortines,massa coixins d'un orientalisme de teatre.

Al rebedor,il-luminat feblement per una llantia d'esglesia hi havia una ampla pell de serp que feia funcions d'alfombra fins a l'entrada del menjador.Supersticiós com eres i ets encara,allò no et feia cap gracia i t'esgarrifava trpitjar-la.Al menjador,que ho semblava tot menys un menjador-les parets cobertes amb sedes de tonalitats fosques: morat,blau,porpra,que es menjaven la llum-a més de la taula i les cadires corresponents hi havia un gran amuntegament de coixins que semblava un sofà.Un dia Pompeu Gener volgué seure-hi i s'hi ensorrà.I la minyona i tu suareu de debò per aixecar-lo.

Damunt la seda de les parets hi havia dibuixos,bons i dolents-de Rafael de Penagos,de Moya del Pino,~~de Ramon Roqueta~~,de Pepito Zamora-representant a Tórtola en les seves dances.N'hi havia també d'Antoni Roger,bona persona i aficionat a la pintura,que llavors vivia amb la dançatriu.Fins i tot n'hi havia de Tórtola que,de tractar amb tants pintors,se li havia encomanat el virus de la pintura.

Antoni Roger,figuerenc,t'inspirà una rápida simpatia.I una gran llástima en veure que Tórtola el tractava com no es mereixia: malament.Si no era un gran artista era un home molt correcte,molt senyor,que tenia cara de mal geni i era tal vegada per correcció,d'una extremada timidesa.Generalment,el timid,que els frívols confonen sovint amb el curt de gambals,sempre t'ha inspirat més afecte i respecte que el cinic,l'abandarrat que creu que tot el mon es seu-diu que "ell no hi està per compliments"-fa riota de la polidesa i no té altre argument que el raig de guitzes de la rialla incomprensiva i brutal.Alt,magre,gairebé calb,amb els ulls blaus,amb una veu poruga,Roger vestia sempre de ne no,ja ho has oblidat-perquè li semblava que una dona com aquella donava cédula d'original.A tu,pero,l'enlluernament ja t'havia passat i les extravagancies de Tórtola ja no et feien ni fred ni calor.Ella ho veia i s'indignava: Et deia en tò patétic:-Eres un burgés repugnahte,Luis.

Pensar que hi hagués quí en aquells temps podés prendre't per burgès -sols una dona com Tórtola era capaç de semblant absurditat-et feia una gracia estraordinaria.Tanta com els seus sopars.

-Quédate a cenar-et deia.

Les més de les vegades no gosaves refusar el convit.

- ¿Y Antonio?-preguntaves,esperançat.

-No-cridava la dançatriu-Antonio se irá a cenar con su familia.Antonio tambien es un burgès y tiene familia.Yo,no.Los artistas no tenemos familia.

Roger s'acomiadava. Tu et quedaves, més o menys resignat.

Quan us quedaven sols, Tórtola, nua sota una mena de sac de seda (impúdic i de color fosc) que li arribava fins als peus i despentinada, amb els cabells esbarrifats — et feia l'efecte que, malgrat ésser una dona molt neta, no es pentinava mai, ara que, és clar, no debia ésser certa — se'n entrava a una cambra immediata al menjador, que tenia, no sabies perquè — ella es deia budista tal vegada perquè a Barcelona "vestia" més ésser budista que catòlic — plena de crucifix de tots tamanys i totes les èpoques: romànics, gòtics, del Renaixement, del segle XVII, en vori, en argent, en or.

Llavors començava, en veu molt alta, a crits, — per a oferir al convidat, car Tórtola estava sempre en [illegible] a insultar el Crist. No hi havia, però, en la seva veu la més lleu inflexió d'odi, de revolta. Cridava per cridar i per a que el convidat o el visitant pensés, amb esbalaïda admiració:

— Quina dona més original!

Els seus insults, dits en un mal castellà, — segurament ~~dolia~~ sabia insultar més bé en anglès — eren complicats, difícils, barrocs. I, és clar, no eren còmics. Dit és clar perquè, per a que tinguin la deguda força, l'insult, com el renec, ha d'ésser cru, gràfic, breu, despullat de tota retòrica. Sigui-li "fill de puta" a l'home de sensibilitat més [illegible], i s'ofendrà. Cerqueu una paraula d'ús menys corrent, més llibresca, que la de puta, tant contundent i expressiva i substituir-la per cortisana,bagassa,meretriu,hetaira-¿t'imagines el ridicol que fora ~~dir fill d'hetaira~~ dir fill d'hetaira?- i la força de l'insult s'~~afebl~~ afebleix i l'insult,que ha de ser,com el renec,greu i dramatic, esdevé comic.Cal anar,tan si es tracta d'insults com no,molt amb compte en l'us de la semántica.Quan Maragall,que a tu i a mi ens sembla el més gran poeta de Catalunya,vol cantar la bellesa de la nit de la Puríssima,defuig,per massa facil-per tan: massa perillós-el recurs de l'imatge retórica i diu,simplement:

" Ai,quina nit més blava i més formosa!"

Un dels insults que Tórtola adreçava al Crist amb més frequencia era aquest:
-Hijo del carpintero.
A tu et feia somriure com segurament hauria fet somriure a Sant Josep,que fou,segons diuen,varó de molta paciencia i totalment impermeable a l'ironia demagógica. L'ofici,el carpintero,llevava tota virulencia a l'insult i el feia incongruent.

Quan l'escena et cansava deies suaument,reposadament-la paret que et separava de la cambra on Tórtola guardava les imatges del Crucificat era una cortina de seda-aquestes terribles paraules:
-Tórtola,que el sopar es refreda.
Cessaven els crits-les teves paraules,premeditadament vulgars i el tò i l'accent que els hi donaves tallaven en sec la comedia absurda-i reapareixia la teva pintoresca amiga,que et mirava amb inquieta estranyesa i s'asseia a taula silenciosament.

Passats uns breus instants,es queixava:
-¡Como has cambiado,Luis!
-Deuen ser els anys-feies tu.

Una altra de les extravagancies de Tórtola consistia,quan ja estava sopant,amb tu o amb qui fos,en cridar la serventa i manar-li amb posat i veu molt greus:
-Tráeme el Buda ~~my~~ y recado de escribir.

La minyona duia un Buda d'or,una carpeta,el paper d'escriure-de fil i amb un auto·retrat d'ella: una gran pinta damunt l'occiput,un rinxol de cabells caragolant-se damunt del front,els ulls de mirada tenebrosa-i la ploma.Tórtola escribia amb la seva alta i punxaguda,signava,cloia la carta i la posava,com si es tractés d'una bustia,a la part buida de l'estatueta.

La miraves molt divertit.Ella seguia menjant,mirant-te de tan en tan dissimuladament per si podia endavinar quin efecte t'havia fet la correspondencia amb el princep Siddhartha elevat a deu.

Una nit -ho recordes perquè el sopar s'acabà molt malament-digueres:

lletra

* En enviar la carta a Buda t'has oblidat d'una cosa.
-De què?-preguntà ella.
-De posar-hi el segell.
Hagueres de fugir cuita corrents.El detall es important,car aquella era la primera vegada que corries.La segona i última fou molts anys despres,a Alcanyiç,perquè els moros et volien coneixer. ~~[illegible]~~ (Última perquè de certes coses no se'n pot ~~[illegible]~~)

La cuina de la dançatriu,o sigui el què hi cuinaven i servien a taula, era tan estranya com ella.El menú consistia,com de costum,en una sopa o verdura, un plat de peix i un de carn i postres.No hi havia rès a dir,veritat? i la crema de gallina,la llagosta i el tournedos amb salsa més o menys bearnesa de casa de Tórtola eren preferibles a les mongetes i el bacallà a là llauna de les tavernes.

Tórtola,pero,que no volia fer les coses com tothom: simplement,complicava els menús,aquells o els que fossin.La minyona servia tots els plats alhora,excepte quan hi havia sopa,que calia per força menjar com tothom,i Tórtola feia plats i posava d'un cop la verdura,el peix i la carn.Com si allò fos poc,tirava un grapat de pétals de rosa al plat.

Les primeres vegades et menjares les roses.A disgust,pero te les menjares. Despres les ~~me~~ deixaves a un costat del plat.Acabares refusant-les.
-Plató en menjava-et digué Tórtola,plena d'indignació en veure el teu gest de filisteu-Els grecs en menjaven.

-Potser sí,car al mon hi ha gent molt estranya.Desitjo que els hi fessin bon profit,pero a mi m'agrada més l'enciam.

-¡Vulgar! Eres un hombre cada dia más vulgar.

-¿Què hi farèm?

Com si amb les roses no n'hi hagués prou,calia beure-hi vi de Málaga o whisky.Beure vi de Málaga o whisky amb la llagosta i el llobarro,el tournedos i el pollastre et semblava una broma de mal gust,una mania de pertorbat.(I)

Et passaves dies sense anar al teatre on ella ballava ni al pis del carrer del Bruc.Llavors Tórtola et feia cercar per Roger o per un vell critic d'ópera, Pascual,que alguns nomenaven "Barbes Tristes".O et feia cercar per Pompeu Gener, que et sermonejava:

-Tórtola us demana.Com es que no aneu a casa seva? Com es que passeu tants dies sense anar a veure-la?Això no es gens correcte.Haurieu d'estar orgullós de la seva amistat.

-Ja n'estic,Peius,ja n'estic-deies humilment per a apaivagar l'indignació infantívola del vell escriptor.

-Tórtola es una gran artista,una artista genial.Tórtola es tan gran i tan genial com Sarah Bernhardt.

Insinuaves,timidament:

-Tal vegada un xic massa genial.

-Què voleu dir?

- Que es...massa excéntrica...i que les excentricitats comencen a cansar-me.

S'indignava el bon home que hi havia en Pompeu Gener i que mai no semblava indignar-se d'una manera seriosa:

-Us penseu tal vegada que fa comedia?

-Una mica,sí.

-Ni una mica ni gens.Tórtola es com es i prou.

I decidia:

-Us acompanyo perquè si no us acompanyés potser no hi anirieu.I em quedaré a sopar.

Al Pompeu Gener que barrejava l'entrecot,la xacolata i les sardines en conserva no li devia estranyar gens les roses,la llagosta,el Málaga i el whisky.

(I) Anys despres,quan viuràs exiliat a França,Josep M.de Sucre t'escriurà dient-te qúe Tórtola segueix com abans conreant l'extravagancia.Com exemple: per dinar menja cinc alls trinxats en cru,tres o quatre raves,dues carrotes i l'ull d'un apit.

En entrar al pis, Pegus cridava triomfalment joiosament, com deuen cridar els municipals quan es presenten amb el noiet que s'ha perdut:

— Tòrtola! Ja ets aquí! Et porto! No me l'he deixat escapar!

La reconciliació constituïa una escena veritablement enternidora.

Una d'aquelles nits, per a cel·lebrar el retrobament, anàrem Tòrtola, Roger, Pegus i tu al Liceu, a veure els Ballets Russos. A Tòrtola, que, com els infants, no tenia noció del ridícul, li semblava la cosa més natural del món anar al Liceu amb Pegus i tu, que vestíeu d'una manera gairebé tant estrafolària com la dançarina. Férem una entrada sensacional al pati de butaques: Tòrtola vestida amb ~~una~~ vestit de seda de tons vistosos i sense cap forma precisa i que semblava una cortina, carregada de joiells com un ídol i amb un ventall enorme; Pegus, alt, gros, amb pantalons blancs, americana de color, una corbata verda, bastó i barret de jipijapa; tu, magre, menut, pàl·lid, amb els cabells llargs, vestit negre i l'ample barret protocolari. (L'únic que vestia com cal era Antoni Roger. I l'únic que tal vegada s'avergonyia un xic dels seus fantàstics acompanyants. El fet, però, d'ésser l'amic oficial de Tòrtola València, el seu cavaliere servante, exigia certs sacrificis.) La gent ens esguardava esbalaïda. I li semblàvem tan estranys que ningú no gosava riure.

A tu, que abans, un parell d'anys enrera, aquell esbalaïment t'hauria indignat, l'anar pobrament vestit entre tota aquella gent ben vestida — era la primera vegada que t'hi trobaves — t'avergonyia, t'humiliava. El *sub pallio sordido sapientia* ciceronià, que un dia, parlant de tu en un article famós citarà semblances? Històries! Falòrnies! Aquella nit al pati de butaques del Liceu t'hauríes volgut fondre.

Sols d'anar mal vestit entre gent ben vestida! Sols de saber-se, de sentir-se pobre entre els rics!

Tórtola era rica, no necessitava treballar per a viure amb luxe. Necessitava, però — cosa molt típica en una artista — la gran i resplendent escaparata de l'escenari; necessitava l'aire enrarit de l'escenari, que fa pudor de pols, de suor i de perfums més o menys cars, i la llum artificial de l'escenari; necessitava que la gent parlés d'ella — del seu art o de les seves excentricitats, li era igual — i que en parlessin els diaris. Car els diaris *parlen*: amb una veu que no és com la veu humana. Té raó el poble, el poble inculte que no ha passat per l'universitat, que també ni ha passat per l'escola, quan diu: "Lo diari en *parla*". I quan diu: "El diari no en *parla*". És el poble el qui, amb una intuïció meravellosa, ha donat vida a la paraula certa.

Tórtola se'n anà a l'Amèrica de parla espanyola en una actuació que havia de durar molt. A tu, que mai no has tingut un gran concepte d'Amèrica — la coneixes a través d'una literatura que, apart unes poques excepcions, és realment depravadament cursi(1) — et farà gràcia imaginar la gran impressió que Tórtola produiria en els poetes sud-americans.

Quan retornà, la dançatriu es féu cercar per Pascual, el crític musical anomenat "Barbes tristes",

---

(1) Avui, 1970, la literatura americana de parla espanyola, afortunadament, ha canviat molt

Pasmat, ple d'entusiasme i amb les barbes més tristes que mai, es digué:
— Ha arribat Tórtola Valencia! Ha fet una *tournée* triomfal i conta coses espaterrants! ~~[illegible]~~. El primer que ha fet es preguntar-me per vós. Us vol veure. Us vol veure desseguida.

Quan arribàrem hi havia un periodista mexicano Carranza, que ~~[illegible]~~ no recordo si ja llavors treballava a "El Dia Gráfico". Carranza era un minyó molt pintoresc, ~~[illegible]~~ que patia atacs de follia. Quan sentia venir l'atac ell mateix se n'anava al manicomi i es feia tancar.

Tórtola l'abraçà, el besà. Després seguí parlant amb el pobre Carranza, que prenia notes.
— Amèrica és -dia- ~~[illegible]~~ terra d'artistes, de grans artistes. I arreu d'Amèrica els artistes han estat els meus amics. Sobretot a Mèxic. Quin país, Mèxic! Allí hi he estrenat la dansa dels set vels, de la *Salomé* de Strauss. Mèxic si en té d'artistes que el president de la República, sabent que volia ballar la dansa de Salomé i que ~~[illegible]~~ per a ballar-la ~~[illegible]~~ calia el cap del Baptista, féu tallar el cap a un general que tenia empresonat — a les presons d'Amèrica sempre hi ha algun general — per a que servís de model a l'escultor. ~~[illegible]~~ Mèxic és un poble d'artistes!

Carranza, amb ~~una~~ una fe ~~[illegible]~~ digna de totes les lloances i amb una admiració que semblava fer encara més ampla la seva cara ja molt ampla de per

H - el cap gros, els ulls grossos, les dents grosses -

I Les presons d'Amèrica no són com les d'Espanya;

si, en lloc de creure que tot allò que dia era preludi d'un imminent atac de follia, prenia notes amb tanta seriositat com les hauria pres ~~a~~ en una sessió de l'Ajuntament. Tu escoltaves en silenci~~osament~~, molt divertit. No reies — Tòrtola sempre et feu un xic de por — però reien els teus ulls. Rialla terrible, ofensiva com cap altra, que la socialitat no ha pogut apagar com ha apagat la de la boca.

~~Recordes — i el record no et plau perquè no t'afavoreix gens — que certa vegada, per esperit de facècia i sense cap rancúnia publicaves en un diari de poca circulació i signant-los el teu nom articles d'elogi a Tòrtola, i en un altre, de tant poca circulació com l'anterior, en publicaves altres, signant amb pseudònim, "rebentant-la". Si s'hagués (tractat) d'un avantatge la cosa hauria tingut explicació. No en tenia, però, perquè el desig de fer mal era gratuït, o sigui: inexplicable. Has oblidat — n'has tingut tants! — el pseudònim emprat en aquella ocasió: Martinmorsa. Qui deu haver-lo oblidat és un antic redactor d'El Poble Català, que, atacat de la mania col·leccionista, col·leccionava els pseudònims emprats pels escriptors catalans i castellans.~~

servei, amples

~~Volgueres complicar més les coses i un dia el teu pseudònim publicà un article atacant al Lluís Capdevila encensador oficial de Tòrtola. Lluís Capdevila respongué amb un altre article insultant al detractor de la dansarina. Val a dir que aquell joc et divertia molt. Babau!~~

~~Quan Tòrtola s'assabentà que tu i el pseudònim eren un mateix hi hagué un veritable daltabaix.~~

~~S'estiraren els cabells, s'esgarraparen com si contem-~~

C. Xavier Lamuis.

~~més un monstre~~.

~~Deia:~~

~~— Mai no m'havia passat una cosa semblant mai; n'estic segura, li deu haver passat a ningú! Et deus haver tornat boig! Sí, sí! Et deus haver tornat boig!~~

[illegible]

~~I et llançà al cap el primer objecte que li vingué a la mà. No et tragué de casa: te'n anares tu — gens serenament, val a dir-ho — per tal d'eixir-ne camí del dispensari.~~

~~La renyina durà molt temps. Quan entraves a l'Excelsior, convidat per Toni i Laporta o qualsevol altre amic, i Títola hi era no et feia cap gràcia la seva presència i procuraves posar-te en un lloc que ella no et veiés. Si et veia, s'eixelava amb l'esguard flamejant, llançava copes i ampolles per terra i se'n anava cridant melodramàticament. Rera d'ella seguia Roger, resignat i avergonyit. La pentrecia~~.

Pobra Títola! Avui, — inicis del 1953 — encara viu. ~~[illegible]~~ No li diguis: deu ésser molt velleta. Qui sap si els anys i l'allunyament dels escenaris — que per ella deu haver estat un càstig atroç — han acabat amb totes les seves rareses d'abans. No penso que hagi esdevingut una dona com les altres, car això, [illegible], és en ella impossible. Sé que viu al barri on, amb els teus llibres, els teus gossos i les teves pipes, visqueres tu: Sarrià.
I sé que tu i jo la recordem amb simpatia i amb afecte, amb la simpatia i l'afecte que inspiren les coses — paisatges, humanes criatures — que hem estimat i hem perdut.

Adeu, Títola Valencia que il·luminares la nostra joventut amb lluminàries exòtiques!

B ~~o a "Villa Rosa"~~.

~~Et no penso que lea hagi fet el pas la pena beneita [illegible] que tan la sentió: posar seny,~~

5

8

I

Col-laboraves en dos diaris-valdria més dir diariets-de poca circulació.Em sembla interessant parlar-te'n pel que de pintoresc tenien.El pintoresc,en el mon periodistic i en tots els altres, mai no es negligible per a l'escriptor.

Un dels diaris era "La Aurora",que dirigia Jesús Ulled a mitges amb un tal Fité,i tenia l'impremta i la redacció al carrer de Casanova.L'altre era "La Prensa",el dirigia un periodista nomenat Vich Company i la redacció era en un soterrani del carrer Nou,prop del music hall "Pompeya".

Tan "La Aurora" com "La Prensa" vivien,si d'allò se'n podia dir viure,d'una manera térbola i misteriosa.Ni l'un ni l'altre els veies mai als quioscs de periodics,ni els senties cridar pels venedors ni veies que algú els llegís.El tiratge d'aquells dos diaris devia ser limitadissim i mai no poderes saver quina mena de política defensaven: si la conservadora o la republicana,ni mai, n'estàs més que segur,ho podé saver ningú,Ni llurs directors.Més d'una vegada et preguntaves: Es que realment existeixen "La Aurora" i "La Prensa"?¿ No es tractarà de dos diaris que pertanyen al mon de la fantasia? ¿El soterrani del carrer Nou,la impremta del carrer Casanova,Ulled,Fité,Vich Company,els teus articles no seràn cosa de somni? (No dic de pesombre car al pesombre li manca el punt de comicitat que hi havia en aquella mena de periodisme tan singular)

Hi ha qui opina que aquest tipus de premsa no té raó d'existir.A tu, quan oies semblant afirmació et venien ganes de riure car estaves en el secret que no existia d'una manera rotunda i veritable; que tan sols,pel que feia a "La Aurorora" i "La Prensa",semblava que existissin.Sovint senties dir a la gent:"¿Heu llegit "La Vanguardia"? Heu llegit "El Diluvio"? Heu llegit "L'Esquella"?Mai,absolutament mai no senties que la gent digués:"Heu llegit "La Aurora"? ¿ Heu llegit "La Prensa"? I era que aquells diaris pertanyien indubtablement al mon de la fantasmagoria.Tal vegada s'imprimien per a que no els llegis ningú.La vida es plena de misteris

~~git "El Diluvio"? Han llegit "L'Esquella"? Mai, absolutament mai, direu que la gent digués. Han llegit "La Aurora"? Han llegit La Prensa? I es que aquells diaris no els delia llegir ningú, ni els seus directors. Qui sap! Tal vegada no s'imprimien per a esser llegits. El mon es tan plè de misteris!~~

La botiga del carrer de ~~[illegible]~~ Casanova, entre Sepúlveda i la Gran Via, on feien "La Aurora" tenia una gran porta, un sostre alt i un pati. Malgrat la gran portalada i el sostre alt de la ~~[illegible]~~ botiga, les cambres eren fosques ~~i~~ adhuc en plè migdia talment com si la claror s'hi fongués en entrar-hi, com si se la mengessin les parets i els diaris que hi havia penjats a les parets i que no ~~[illegible]~~ tenien cap utilitat, car ningú els consultava.

Jesús Sellés era un minyó aragonès, el més jove de les persones que ~~[illegible]~~ feien gran paper en el lerrouxisme. Més aviat baix que alt, prematurament calb ~~[illegible]~~ sabia ~~esser~~ cordial, sabia ~~esser~~ simpàtic i sabia no donar massa importancia al lerrouxisme ni al periodisme. No recordo d'ell cap malifeta, cap bandarrada. No debia ~~esser~~, però, un home seriós car ~~[illegible]~~ vivia amb una dona, Isabel, sense esser-hi casat. Com si ~~[illegible]~~ allò fos poc i per acabar-ho d'adobar, Isabel havia estat cupletista en un music hall d'infima orde. i en unir-se morganàticament a Jesús Sellés tenia una filleta de pocs anys, una filla de pare incognit. Sellés li feia de pare, estimant-la com un pare, i ho feia amb una delicadesa i una tendresa admirables.

Ja ho veus, quina manca de seny, quina manca de dignitat, quin poc respecte al què diran! Posar-se a casa una cupletista i una criatura que no sabia qui era el seu pare! Mare de Deu! Mare de Deu! Però com la vida es més complicada del que sembla a la pobra gent del "què diran", la conducta d'Isabel, des que s'uní al teu amic, ~~[illegible]~~ fou més digna i més correcta que la de moltes senyores casades com Déu mana. I la filleta sense pare conegut fou educada molt millor del que, més d'una vegada, ho són les de pare conegut.

A Isabel — ulls negres, faç pàl·lida, veu fosca i aspra — segurament no l'havia atret la perspectiva del luxe. Alfred era pobre, car es veu que aquella mena de periodisme no enriquia als que el conreaven, i vivia molt humilment. Isabel acceptava amb joia, amb coratge, la vida humil i si ~~[illegible]~~ sovint no hi havia diners a casa mai no hi mancava una una bona rialla, cop de vent que esvaeix totes les boires.

Tité, ~~[illegible]~~ l'altre director de "La Aurora", segurament tenia més seny, segurament era més tocat i posat, segurament pertanyia al món de la por del "què diran". Alfred reia, cridava, s'entusiasmava, s'indignava, era exuberant, ~~[illegible]~~ feia vida de nit, freqüentava els cabarets i els music-halls. Tité, no. Tité se'n delia anar a dormir d'hora, delia ~~esser~~ puntual a l'oficina (car ~~[illegible]~~ és més que segur que delia ~~esser~~, com tants altres lerrouxistes, funcionari municipal) Tité ~~[illegible]~~ parlava sempre en veu baixa, no reia mai. Físicament era un tipus escardalenc, profundament antipàtic, que inspirava una instintiva desconfiança. Tenia tipus de sacristà o d'usurer. ~~[illegible]~~ Rostre de color de cera, front estret, deprimit, boca de llavis prims, ulls de còrnea ~~[illegible]~~ grogosa i amb la nineta molt negra ~~talment un escarabat ofegat en un plater d'oli~~ — feia l'efecte d'un animal desagradable, rancuniós, envejós, ple de bilis.

Un tipus molt pintoresc, ~~[illegible]~~ més aviat simpàtic, era un anomenat Sazatornil, corredor d'anuncis que feia, a més a més, l'informació del govern civil i era amic de tots els governadors que,

°(Quan escriuràs les tres comèdies ixciras. Fitèt servirà de model per a un dels personatges)

Ø - ulls que patien d'icterícia -

amb l'ungla més llarga que curta,passaven per Barcelona.Bon jan i de mena pacific,no s'empipapava contra els que es reien d'ell,que eren molts i no tots amb dret de riure's-sen ni de considerar-lo com inferior.És cert que no tenia cap cultura-en aquella fauna pintoresca n'hi havia que en tenien tan poca com ell-pero per a fer anuncis no era necessari tenir cap noció de l'imperatiu categoric de Kant ni de l'homo duplex de Plató.

No recordes quins eren els altres redactors.No recordes si entre ells figuraven Alfredo de Villacián,Angel Marsà i Rodriguez Soriano, companys de bona companyia/

Veus? Tenim temps,es cert.Cal,pero,caçar el record al vol car la memoria,com es frequent en els homes que han viscut molt,em falla i se'm enterboleix més d'una vegada.

II

La redacció de "La Prensa" era altra cosa.La redacció de "La Prensa" estava instal-lada en un soterrani del carrer Nou,prop del Paralel.Tenia un sostre baix, unes parets vagament emblanquinades i feia pudor de florit,d'ácid uric,de tinta d'impremta,de tabac i de sardines escabetxades.Fins molt temps despres de frequentar la casa no t'esplicaràs l'enigmática fortor de sardines escabetxades: eren més d'una vegada el sopar d'un dels redactors,castellà,escanyolit,que inspirava una gran llástima degut a la seva miseria i a com s'indignava quan veia la llástima que inspirava.

Vich Company,el director,era un home baixet,grassó,amb els cabells rossos i escassos,sempre ben vestit,sempre,o gairebé sempre,somrient.Tenia cara de son i el color de la cara,trencat,pál-lid,se li encenia sovint amb vermellors herpétiques. Vich Company era de caracter plácid,com generalment acostumen a ser tots el homes grassos,jovial i cordial.Tenia una veueta prima i esmolada com la fulla d'una navalla.No pot pas dir-se que la seva cultura fos enciclopédica,cosa que tampoc pot dir-se de molts directors de diaris de gran circulació,pero era bona persona que,fora de les petites trapelleries que feien malviure el diari,era incapaç de cap malifeta.

Les dones les volia de córpora alta i exuberant,com passa sovint en els homes petitons i les anava a cercar als music halls del Paralel.Quan alguna d'elles visitava la redacció,la pudor de sardines escabetxades,tabac dolent, humitat,tinta d'impremta i acid uric es complicava amb pudor de perfumeria barata.

Alfredo de Villacián,que acabava d'arrivar a Barcelona,era basc,tenia un autentic talent d'escriptor i manies d'el-legancia i aristocracia,que son manies llastimoses per com les caricaturitza,esgarrapant-les,la miseria.Dels que tenen el tarannà d'Alfredo de Villacián la gentola de pell gruixuda,de rialla gruixuda,diu que "pateixen mania de grandeses".I què? Val més aquesta que no la mania de baixeses,consubstancial en certa mena d'homes.

Fisicament,Villacián era alt,magre,bru.Tenia la veu abaritonada i parlava sempre,adhuc per a demanar un doble de cervesa,en tò emfatic.A primera vista,els que no hi lluquen massa,que son la majoria,l'haurien près per un danseur professional -que aquell temps abundaven a Barcelona- o per un gigolo.Què més hauria volgut el pobre,per a no patir gana,~~per~~ anar ben vestit,que fer de gigolo,ofici,al cap i a la fi, no més deshonorant que el ~~d'usurer.~~ de regidor.

Escrivia en quartilles molt grans,ben al revés d'Unamuno,que les usava diminutes,i en necessitava moltes per a escriure un article de mitja columna,car feia una lletra d'a pam.

Sí,Villacián tenia talent,més talent dels que triomfen amb massa facilitat.No es que digués coses d'una gran trascendencia:es que el que deia ho deia amb gracia,amb el-legancia,amb originalitat.Tal vegada es tractava d'una el-legancia-em refereixo a la de l'estil-un xic barroca i retorçada,tal vegada resultava un xic snob,pero no era gens vulgar.Ni ho era l'home,el basc Villacián passat pel cedaç de Castella, que es menjava un Morcillo amb mongetes a Can Riel, una tavernota del carrer de l'Unió, o un tall de bacallà a "El Moscatell" de la Rambla, amb tant "chic" com si menjàs nius de salangana a "Larue".

Un o dos anys després ~~[illegible]~~ començà a col·laborar a "La Publicidad" i a freqüentar l'ateneu. "La Publicidad" encara es publicava en castellà i la dirigia Romà Jori. ~~[illegible]~~ Fontdevila, que n'era el redactor en cap, en serà després el director un cert temps i deixarà d'ésser-ne sembla que per motius un ~~[illegible]~~ xic tèrbols ~~[illegible]~~. A l'ateneu Villacián coneixerà Borralleras, Lluís Valeri, Sagarra, Soldevila, ~~Rossend Llates~~ Estelrich, Pla, i amb alguns d'ells se'l veurà sovint a la terrassa del Colon, ~~i~~ a "Excelsior" i a "Villa Rosa".

~~[illegible]~~ A "La Publicidad" Villacián hi escrivia una mena d'ecos comentant de preferència les activitats literàries dels seus nous amics, però com no sabia un borrall de català un dia comentant uns versos de Marià Manent, que llavors començava a donar-se a conèixer ~~[illegible]~~, li canvià el sexe i del Marià en feu Maria.

~~[illegible]~~ Més d'una vegada havies observat en Villacián un tic singular, una estranya llum ~~a~~ en la mirada, una certa dificultat en el parlar, talment com si sofrís atacs d'afàsia o estés ebri. Però no bevia, gairebé no bevia. Fins que descobrires el secret: el pobre era cocaïnòman.

"La Publicidad" passà a ~~ésser~~ redactada en català i Villaciàn desaparegué de l'"Excelsior" i "Villa Rosa", tal vegada perquè els seus amics de l'ateneu — cosa que no té res d'extraordinari i passa sovint amb moltes altres menys

81 / ~~26~~

d'amics encara que no siguin [illegible] - t'ha-~~[illegible]~~ cansat de convidar-lo. Llargs diàlegs, quan ja esta-~~ves~~ [illegible] amb ell, i començaves a notar-te insinua-~~cions importants~~ [illegible] a la puresa d'altres, veies de tant en tant al pobre Vil·larian, cada vegada més pobre, més magre, més malvestit. Sempre, però, amb el seu aire d'autèntic senyor. ~~Ma~~ Mai no et demanà un cèntim però tu sempre n'hi donaves, recordant tal vegada les nits que, sense sopar i mort de fred, havies passat al carrer. Si el trobaves al vespre ~~[illegible]~~, en sortir de l'"Excelsior" te l'enduies a sopar. Ell acceptava, ~~[illegible]~~ pobric, avergonyit i després de fer-se pregar molt. No anaven al "Suïs" - l'indumentària llastimosa de Vil·larian no ho permetia - i sopaven a Can [illegible] o en un racó de la sala de cafè del "Lion d'Or", on l'il·luminació no era tant insolent com la del "Suïs". Mentre sopaven Vil·larian, que, com tots els cocaïnòmans, menjava molt poc, t'explicava grandeses - estava esperant d'un dia a l'altre diners de la seva família, li havien ofert un lloc en un gran diari madrileny, - jo crec que, més que per a enganyar-te, per a enganyar-se a si mateix.

~~[illegible]~~

Alguna matinada el trobares al moll, al moll on Salvat Papasseit havia guardat llenya. ~~[illegible]~~ Aigües obscures, negres, sinistres, ~~[illegible]~~ vetejades per les llums blanques, blaves, verdes, grogues dels vaixells. Ofegada remor de l'aigua en agitar lleument les pedres del port. El fanaler roig dels pals ~~[illegible]~~ mariners. Uns pobres que dormen, arraïmats per a fer-se passar el fred, sota el recer dels tinglados. La parella dels carabiners somnolent. Alguna prostituta de la més baixa condició, tal com les veié Nonell: negres, tràgiques, [illegible] de pàx-

~~– prostitutes de pobre, de vagabond, que ja, en lloc del coit, practiquen la masturbació com aquella desferra, "L'escanya colls d'ànec", que un dia utilitzaràs en la novel·la *Home d'amor i d'aventura* –~~

-prostitutes de pobre,de vagabond,que ja,en lloc del coit,practiquen la masturbació com aquella desferra,"L'escanya colls d'anec",que un dia aprofitaràs per a la novel-la Home d'amor i d'aventura.

racs que camina. Les esses trencades d'un mariner ébri. L'agulla de Colom foradant el cel de la nit, negre de la sutja de la ciutat. Un home ja vell, brut, torçat sota el pès d'un sac, seguit d'un gos macil-lent; drapaire fantasmagoric de les matinades de la ciutat rica, que dú un fanal de vidres greixosos i empolsats i llum somorta, que va d'un munt d'escombreries a un altre, que amb un ferro o un bastó remena el munt d'escombreries. Decoració de melodrama que mai, malgrat haver servit tan, resulta del tot vella.

Havies vist, en aquella decoració del moll a la matinada, en la pausa dramática que es entre la nit i el dia la matinada a ciutat-al camp es altra cosa-una ombra alta, asquel-lética, fantasmal, de caminar sotraquejat, de gesticulació sincopada de titella sinistre. Era l'ombra d'un home, d'un ex-home: Villacián que movia els braços enlaire i parlava sol. Si veia venir algú, fugia. Alguna vegada, pero, no havia pogut fugir i us havieu trobat l'un enfront de l'altre. Tenia el rostre exangue, lívid; els ulls, d'esguard vidriat, enfonzats en les conques; els llavis tremolosos i torçats per la cocaina.

L'havies cridat:

-Villacián.

Si anaves acompanyat, el duies un xic apart per no avergonyir-lo. Feia un esforç per a serenar-se i fingia una gran alegria en veure't:

-¡Hombre! ¡Capdevila!

-¿Qué hace usted por aqui a estas horas?

-Pues ya lo ve usted: paseando, meditando...

I per a que tu no seguissis preguntant-l'important era ocultar la seva miseria inocultable-era ell quí et preguntava pels seus amics de l'Atheneu, per les dones frequentadores de l'"Excelsior": Mary, l'austriaca; Nina, la russa: Henriette, la francesa.

I afegia:

-Yo ya no voy por alli. Tengo ahora mucho trabajo...

Pobre Villacián. Treball anguniós, al-lucinant de deixar-se morir, acorralat per la miseria i la follia.

Més d'una vegada no t'havia conegut:

-¿Quién es usted? ¿Qué me quiere? ¿Porqué me persigue? ¡Déjeme! ¡Márchese usted!

Despres deixares de veure'l. I un dia et digueren que havia mort a l'hospital.

III

Es possible que més d'una persona assenyada i com cal, digui, esbalaida i tal vegada incrédula, com ja haurà dit i seguirà dient si segueix llegint aquest llibre:
-Amb quina gent més estranya s'ha fet Capdevila. Mai no n'he vist d'aquesta gent a Barcelona, gracies a Deu. ~~Si semblen inventats~~.

No en faci's cabal i deixa'ls dir. No recordo en quina de les seves obres Chesterton conta que un dia que estava llegint un llibre de fades, rebé la visita d'una persona d'aquesta mena, o sigui: entenimentada i formal, car de gent aixi n'hi ha a la Rambla, a Trafalgar Square, al Graben i arreu del mon. En veure el llibre que estava llegint, la persona entenimentada, plena d'estranyesa, gosà reptar l'escriptor:

- Pero, home de Deu! Encara llegeix contes de fades? Encara creu en les fades?

Chesterton, que, presentat per Josep Maria Junoy, coneixeràs un dia a Barcelona, tenia mal geni i cap simpatia a les persones entenimentades. Empipat, cridà:

-Sí, senyor: encara llegeixo llibres d'aquests; encara crec a les fades. En quí no crec es en vostè ni en les persones com vostè. Es molt més important la padrina de la Ventafocs, i molt més real, que no pas vostè. Vostè no en té de padrina. Vostè no tè rès. Vostè no es rès. Vosté no existeix.

(No sé si són aquestes les paraules exactes de Chesterton, car cito de memòria. Estic segur, però, que el sentit es exacte)

Deixa'ls dir als entenimentats que troben la vida massa fantàstica perquè no l'han viscuda. Què saben ells! Què saben ells de les fades i de la vida!

Tu sí que ho saps. Saps que, sovint, la vida es un ~~[illegible]~~ conte de fades ~~[illegible]~~ negre i sinistre; un conte de fades girat del revés.

I, abans de seguir endavant, deixa'm parlar-te de Romà Jori un instant. Tal vegada no n'haurem després, de parlar més.

L'havies tractat per – amb certesa, et sembla recordar, d'un manifest d'adhesió a França quan la guerra del 14 – però et semblà un home tant estrany que mai més no l'has oblidat. I ~~[illegible]~~! En realitat, i malgrat tractar-se d'un periodista, no saps què escrivia ~~[illegible]~~ Romà Jori. Recordes, passats tants anys, articles ~~[illegible]~~ d'Azorín, Ortega, Castrovido, Julio [illegible], Samblancat, Màrius Aguilar, Xènius, [illegible]... No en recordes cap, no en pots recordar cap de Romà Jori.

Romà Jori, que passà per la vida com una ombra muda ~~[illegible]~~ i freda, era un home menut, ~~[illegible]~~ mal vestit, amb un capet de serpentona dissecada i amb un esguard pobre. No podia dir-se que fos antipàtic, però tampoc podia dir-se que fos simpàtic. ~~[illegible]~~ Ell, al fons, potser no li ~~[illegible]~~ desplaïa que el consideressin ~~[illegible]~~ antipàtic i, com tots els tímids, feia de l'antipatia una força, una cuirassa. Mai no l'has sabut explicar perquè a tu ~~[illegible]~~ t'inspirava una certa llàstima.

Àngel Marsà era un minyó alt ~~valdria més dir Mas~~

~~com hom diu d'una canya,~~ amb un rostre que conservarà sempre una vaga expressió infantívola malgrat les doctes ulleres. Tenia la set de la literatura i en aquells temps creia càndidament en la perversitat, els paradisos artificials – paradisos que, sortosament, no volgué mai conèixer de portes endins – les dones fatals, que per a ~~és~~ser fatals del tot calia que haguessin nascut a París, la maçoneria i altres falòrnies per l'estil. ~~Paco Madrid [illegible], un xic, tant sols un xic, però tenia més talent d'escriptor, més estil que Paco Madrid,~~ Recordo d'ell una excel·lent novel·la curta. Si no hagués estat tant gandul hauria arribat a ~~és~~ser un escriptor cotitzat. Preferia, però, llegir les obres dels altres – era lector de gustos gens vulgars – que no pas escriure les pròpies. Era sobretot bon company, bona persona. Un dia, a propòsit d'una noia, Rosa Maria Arquimbau, tractarà a Aranti tothora amb un insultant menyspreu i l'engegarà al botavant. Àngel Marsà tenia la còmica mania, essent català, de parlar sempre en castellà. No devia ~~és~~ser per cursileria car Marsà mai no ha estat un cursi. Parlés castellà o català l'important és que tenia talent i que no el pot acusar de la més lleu bretolada, ni tant sols de les que cometen els que posseeixen cèdula de "bon noi". Déu ens guardi dels bons nois!

Carles Rodríguez Soriano fou també un dels bons amics d'aquell temps. ~~Vagament~~ Periodista, vagament lerrouxista – extingit el partit nacionalista republicà, no hi havia altra opció política que la del lerrouxisme o la Lliga – Rodríguez Soriano, alt, espigat, somrient, amb ulleres, no escrigué cap gran llibre, no escrigué cap gran article però fou un company ple de bonhomia i lleialtat, més intel·ligent - culte que molts.

D'entre la fauna pintoresca, d'aquell temps, freqüentadora de les redaccions d'ínfima categoria, i de la boira dels anys una altra que ~~[illegible]~~ la ~~[illegible]~~ boira engolí novament: l'ombra d'un nomenat Eduardo Carlatto. Eduardo ~~[illegible]~~ Carlatto ~~[illegible]~~ era més divertit, més pintoresc, tenia pretensions, un cap molt gros, i havia pres seriosament dues vaniteries: el lerrouxisme i la literatura perversa, i un fons ~~[illegible]~~ de rancúnia amarga ~~que~~ delatava en ell el fracassat. Era anticatalanista, com tant imbècil i estúpid com a anticastellà! ~~Parlava en to greu i campanut, tenia mirada plena de noblesa i un xic trista i un somriure fals. Mancat de tota cultura, sense cap talent, era molt susceptible a l'ironia i tenia sempre por que hom es burlés d'ell.~~ Negava la literatura catalana, que desconeixia. Parlava amb menyspreu de Barcelona, perquè, malgrat viure-hi, també la desconeixia. Quan, en canvi, parlava de Madrid, ~~[illegible]~~ — un Madrid per a lectors provincians, per a "~~I~~isidros": la Puerta del Sol, els cafès de la Puerta del Sol, els diaris de la Puerta del Sol, els "artistas" de la Puerta del Sol» — li queia la bava. A mi em semblava que no n'hi havia per tant.

Una seva admiració babosa feia odiós el nom d'Espanya com passa sovint amb tots els fanàtics d'una religió, d'un poble, d'una idea. Cal saber estimar amb intel·ligència.

~~Un germà d'Eduardo, Eugenio, magistrat i poeta el [illegible] perdudes, era més amable, més assenyat, i d'un espanyolisme que no barrejava mai gens d'anticatalanisme, ni arribava de [illegible]~~ ~~Cantó.~~

Parlava en to greu i campanut, tenia una mirada plena de noblesa i un xic trista i un somriure agre, fals. Mancat de tota cultura, sense cap talent, era molt susceptible a l'ironia i tenia sempre por que hom es burlés d'ell, cosa que Fontdevila feia sense pietat.

~~Mirant i escoltant a Eduardo Carballo pensaves: En a-
quest cap, tant per tant, no hi ha cabuda sinó a la Puerta del
Sol.~~

C Mirant i escoltant a Eduardo Carballo pensaves: En ~~sen~~ aquest cap tan gros ~~sols~~ sols hi ha cabuda per a la Puerta del Sol.

Is anticastellà i antiandaluz

Un germà d'Eduardo, Eugenio, magistrat i poeta a estones perdudes, era més raonable, més ponderat i no es prenia tant a la valenta la poesia ni l'espanyolisme.

Hi havia altres periodistes, més o menys professionals, més o menys pintorescos. Ens resta, encara, molt camí a fer i els trobarem pel camí.

Ara em convé retornar a la redacció de "La Razón". Ja us dic que a Barcelona — la cosa, per massa freqüent, no tenia importància —, per no recordo quin motiu, el governador civil havia passat temporalment el poder al capità general i la premsa estava sotmesa a la censura militar.

Cada dia, invariablement, el teu article era tatxat ~~implacablement~~ pel llapis roig del censor, un capità nomenat Garcia. Arribares a creure que el reprimia per sistema, per costum, per antipatia personal. Per a convèncer-te'n escrigueres un dia una crònica totalment inofensiva, un infecte cromo literari: els rierols, els arbres, les cascades, les muntanyes, etc. Aquesta mena d'articles, però, eren els que els censors, militars o civils, aquell i tots els altres, llegien amb més atenció, amb més zel i veient-hi al·lusions a tot el que calia respectar: el rei, l'exèrcit, l'Església, ~~etcètera~~ i altres coses igualment respectables. El teu article fou també censurat, ja ho esperaves.

Ple d'ira, de l'ira que tant perillosa fa als tímids, agafares el telèfon i demanares comunicació amb Capitania General. Quan el censor fou a l'aparell li digueres, en tò gens parlamentari, tot el que et semblà que feia al cas. El regent de l'impremta, que assistia a la comunicació, t'esguardava esbalaït. El censor, a l'altre cap del fil, 87 ~~88~~

segurament no sabia avenir-se de la teva gosadia. Aquella criaturada, aquella rebequería inutil, et semblà una temeritat.

L'endemà al migdia estaves escribint al pati de la redacció – feia una calor inaguantable – en mànegues de camisa. Escribies sabent que, com cada dia, l'article seria censurat.

T'interrompé el regent de l'impremta, un xic esverat. Et digué:

– Hi ha dos senyors que et volen veure.

– Que entrin.

– Es que son militars! – digué el bon home, més esverat.

– I sò que vol que hi faci si son militars! No diu que demanen per mi!

– Sí, senyor.

– Doncs que entrin. I porti dues cadires.

Entraren un tinent i un capità.

– ¿En Lluís Capdevila?

– Soc jo. Seguin.

Et digueren que venien de part del capità Garcia.

– Molt bé – responguéres, somrient – Em permeten que acabi? Precisament treballo pel capità Garcia.

I seguires escribint. Heroicament? No, perquè presenties que rés del què es relacionava amb la censura podia pendre proporcions tràgiques. Tranquil·lament? Tampoc, car sentíes que l'ira del dia anterior podia renéixer.

Quan finires l'article i el donares al regent, demanares als teus visitants què era el que volia el senyor Garcia.

Els visitants, molt greus, que el capità Garcia – accentuaven la graduació tal vegada per a que tu, tant ignorant en aquestes coses, veiessis la

A molt encaxpuexaS, l'astabentaren

diferencia que hi ha entre els senyors i els militars-exigien que l'afer l'havien de decidir les armes.

La cosa et feu una gracia estraordinaria,tal vegada perquè parlaven en castellà, que es una llengua molt bella,ja no cal dir-ho,pero més de "capa y espada" que el català; una llengua en la qual les veus *honor*,*caballero*,*afrenta*,*hidalguia* tenen una sonora ampulositat que mai no tindràn en català.Inconscientment,al Calderón barroc i sumptuós oposaves el casolà i platxeriós Pitarra de les "gatades".

No sentires ni per un moment la por més lleu.No perquè fossis valent,que,~~gracia~~ gracies a Deu,no ho has estat mai,ans bé perquè et semblava altament comic veure't, tal com d'infant ho havies vist en un gravat de "La Ilustración Artística",en mánegues de camisa i amb una espasa o una pistola a la ma enfront d'un altre beneit també armat com tu i,com tu,també en mánegues de camisa.

Com que no savies què dir a aquells dos senyors tan importants i seriosos, els hi digueres que ignoraves de quin afer et parlaven.Te l'esplicaren severs,en tò de reny i amb la bona part de menyspreu que hi ha sovint en el militar envers el civil: havies ofès al capità Garcia

Tu? ¿ No anaven errats aquells dos senyors tan tivats,tan solemnials,de posat tan greu i que et venien a visitar amb tan heroiques intencions,a tu,que,pobric, d'heroi no en tenies rès? ¿ No seria aquell capità Garcia,del qual tan sols en coneixies la veu i el llapiç roig-llapiç que forma part de la persona del censor,que n'es,com si diguessim l'apendix,el quí t'havia ofès a tu? No era la censura una ofensa?

No; la censura constituia una ~~una~~ funció altament patriótica i civilitzadora, que defensava l'ordre de les sacrosantes institucions-tot això fou dit amb una gravetat incomparable i en el més pur estil melodramatic-i el censor compleix el seu deure.I els periodistes que tenen seny i respecte s'han de sotmetre a la censura.

Suspiraves,amb mirada i veu d'anyell:¡Els periodistes,mal pagats i discreditats per la gent indocta,s'han de sotmetre a tantes coses! ¡I fora tan facil i tan profitós per uns i altres que el deure podés complir-se a bones i sense fer-ne un gra mássa!

Els visitants,convençuts segurament que els periodistes no tenen dret d'opinar,s'enfadaren: les funcions dels censors no poden discutir-se.

Molt bé.Doncs no les discutiriea i valdria més plegar.

No; no podien plegar.Plegar,mai.Calia resoldre l'afer.Aquells dos senyors, que en la vida íntima eren probablement gent senzilla i cordial que potser jogaven a la manilla,que potser col-leccionaven cap-i-cues,no podien plegar.Havien de fer el seu deure-altra vegada el deure!sempre el deure!-que consistia,aquella vegada,en amargar-te la vida.

~~fasta el desenzel~~ — ~~que consistia, aquesta vegada, en amargar-te la vida.~~

Digueres, per fi, molt calmosament — el grotesc de l'escena havia fos la teva ira — i maldant per no trencar a riure:

— Temo que no ens entendrem. Però, en fi, acabin d'explicar-se perquè tal vegada qui no ho entén soc jo.

— Doncs és molt senzill — digué un d'ells — ~~[illegible]~~ vostè ha ofès ~~[illegible]~~ al capità Garcia i això ~~[illegible]~~ té una solució: el duel. Nosaltres som els seus padrins i com ell és l'ofès té el dret de triar l'arma. D'acord amb nosaltres, ha triat la pistola. Nomeni vostè dos padrins i ens entendrem amb ells.

— Em sembla que valdrà més que s'entenguin amb mi, si és que ens podem entendre, que ho dubto. Jo, saben? tinc molta feina i no em queda temps per anar-me'n a cercar padrins per aquests mons de Déu. A més a més, els meus amics són tant estranys com jo, car jo, ja ho aniran veient, soc un xic estrany, i no es prendrien seriosament una extravagància semblant. No els voldria ofendre, ~~[illegible]~~ perquè amb un d'ofès ja en tinc ben bé prou, però els he de dir que a mi, això que em proposen em sembla tant extravagant com ho semblaria als meus amics. ~~Ells~~ Els meus amics són gent seriosa, saben? i es farien un tip de riure si ho sabessin. Em sembla que el ~~[illegible]~~ senyor Garcia s'hauria de donar per satisfet podent seguir, com ha fet fins ara, censurant-me els articles. ~~[illegible]~~ Volent-me matar, la veritat, em sembla que en fa un xic massa. Perquè, és més que segur: em mataria. Diguin-li que ho sento molt, però que no puc complaure'l. Diguin-li que el camp no m'agrada i el duel menys. Vostès tinc entès que d'aquest on em volen dur en diuen el del honor — encara m'agrada menys sobretot pensant que m'hi quedaria. No, no: res de camp. Deixem-lo per als pagesos i als poetes de Jocs Florals. He de suposar que el senyor Garcia, com bon militar, deu haver-se passat la vida disparant pistoles i fusells i fent anar el sabre i l'espasa amunt i avall. Jo, en canvi, me l'he passat fent anar la ploma. Ja veuen doncs, que no hi hauria igualtat de condicions i el que vostès anomenen duel fora un vulgaríssim assassinat. Diguin-li al senyor Garcia que si vol ens desafiarem a escriure articles. També hi haurà desigualtat de condicions, però el vençut en sortirà indemne.

— Així, doncs — digué, molt indignat, un dels padrins — es nega a batre's?

— M'hi nego rotundament. I consti que, a més a més de per instint de conservació, ho faig per bé d'ell, del senyor Garcia.

— Com, per bé d'ell? — digué, en el cúmul de l'estranyesa, l'altre padrí.

— Sí, senyors: per bé d'ell. Vostès veuen que sóc molt jove i saben que sóc escriptor. Qui sap si un dia amb les meves obres puc donar dies de glòria a la pàtria! No fóra per al senyor Garcia un gran remordiment pensar que havia mort a un home que, si hagués tingut la bona idea de no anar al camp de l'honor, hauria donat dies de glòria a la pàtria?

— Vostè es f... de nosaltres! — digué el tinent.

Protestaren:

— No, senyor, no; de cap manera. Déu me'n guard!

S'esguardaren silenciosament l'un i l'altre; m'esguardaren silenciosament a mi.

-Aixi,doncs,no accepta el duel?
-Els agraeixo la visita,la bona voluntat i els mals de cap que s'han près per culpa meva,pero el refuso.
El capità,que es veia que se'n volia entornar amb les mans buides,digué amb un menyspreu que t'esplicaves perfectament i no t'ofenia:
-O el duel o una acta declarant que vostè no es un caballero.
-I amb l'acta quedarà tot solucionat?
-Tot solucionat.
- Doncs l'acta. Que no veuen,sants cristians,que de caballero no ho he estat mai?

D'aquell dia memorable daten la perdua de la teva caballerosidad i la gran simpatia que sents envers els militars.

El capità Garcia seguí suprimint els teus articles amb constancia i perseverancia que honoraven la seva condició de censor.No n'hi guardes cap rancunia car estàs segur que aquells articles teus no haurien passat a l'antologia.

Quan el mestre Ferran Obradors,autor de la partitura d'una sarçuela teva,La maja de los lunares,anirà a Madrid,coneixerà en una dispesa del carrer del Desengano al capità Garcia i et dirà que era tan simpatic-val més aixi-que parlaren de Barcelona,on havia estat,que li preguntà quí era el llibretista de la sarçuela i que en saver que eres tu li contà la facecia dels articles censurats i l'acta del duel que sortosament no arribà a cel-lebrar-se,que ell estava,llavors,tan content que no s'hagués cel-lebrat i que debies ser un tipus muy salao.

A Madrid es veu que tothom et trobava muy salao.

Val més aixi.

6

I

Els Ballets Russos t'havien de fer forçosament una gran impressió.El què savies de Russia,terra que avui encara es un misteri per a la majoria dels occidentals,era ben poca cosa: Tolstoi,Gorki,Turguèniev,mal llegits en péssimes traduccions de la casa Maucci,i para de comptar.Val a dir que trobaràs quí encara en sabrà menys: un minyó aficionat a escriure sarçueles, que cap empressari volia estrenar,estava convençudissim que a Russia l'estiu era desconegut i que els russos es passaven la vida entre la neu,vestits amb pells d'os i bebent vodka.

Avui penses,somrient,que al Tolstoi que valoritzava més un parell de sabates que una obra d'art ; al Tolstoi que trobava diaabólica la música de Beethoven els Ballets Russos de Serge de ~~Dhia~~ Diaghilev,cas que els hagués pogut veure,no li haurien plagut.A tu t'entusiasmaren,t'enlluernaren.Foren el gran enlluernament dels teus anys de jove.Un art méa auster,més despullat no l'hauries percebut. Aquell art sumptuós,carregat,d'un barroc delirant,sí.Els figurins i els decorats de Leo Basckt,que influenciaren a tants dibuixants massa influenciables, et feren una profunda impressió.A tu i a la majoria de la gent,val a dir-ho.Hi hagueren els perfums "ballet rus",les cambres decorades estil "ballet rus",els capells de senyora estil "ballet rus",etc.

Els "ballets Russos" et descobriren Rimski Korsakov,que t'entusiasmà. 4 Anys despres ,pero,preferiràs Mussorgski,~~Borodine~~.Aquella música,aquell vestuari llampant,aquella coreografia orgiástica t'embriagaven com un vi molt fort.Sortosament-gracies a això has pogut salvar-te-aquesta mena d'embriagueses no et duraven gaire.

Aquelles dones sí que debien ésser interessants. Perquè eren ballerines? No,car n'hi havies conegut d'altres,en el sentit biblic i en el de la pura amistat: Encarnación Hurtado,Bianca Stella,Sarah Djeli,Tórtola Valencia.El que de

[illegible]

les dels Ballets t'atreia era llur exotisme;el que te les feia semblar tan interessants era llur condició de russes.Les franceses de l'Alcazar,l l'Eden Concert i La Buena Sombra habien perdut als teus,des de que les russes eren a Barcelona,tota importancia.No savies,pobric,que les dones,si fa no fa,son iguals en totes les latituts i tenen les mateixes manies,la mateixa intel-ligencia,la mateixa beneiteria a Barcelona,a Paris,a Moscú o llà on sigui.

Hi havia en el teu enlluernament molta literatura,car en aquell temps- avui,les coses han canviat molt-era fatal que en l'amor hi barregessiu la literatura.Dues coses que lliguen tan malament! Sense la literatura,com abans t'havia passat amb les franceses en les quals t'entestaves en voler veure-hi el Paris ~~[illegible]~~ de Baudelaire i Verlaine,la nacionalitat d'aquelles noies que anaven ballant pels grans teatres del mon hauria estat ben poca cosa.Aquelles noies,pero,eren,com quí no diu rès,la Russia de Tolstoi,Gorki i Turguêniev...editats per Maucci.

Gracies a Rafael Moragas,que hi entrava com a casa seva,poderes entrar a l'escenari del Liceu,que era el dels Ballets Russos.I fou Rafael Moragas qui et presentà Nijinski,que es deia un altre nom tan estrany que mai més no l'has pogut recordar-en aquell temps eres gairebé tan babau com el teu amic autor de sarçueles i estaves convençut que tots els russos es deien Ivan,Kolia o Nikita-Tamara Karsavina,Txernikeva,Serge Diaghilev.

Avui,quan ja dels Ballets Russos tan sols en queda el record,quan el ballet ha cercat altres rutes i ha adquirit altres caracterítiques,encara els recordes i els veus.Nijinski,embolicat en una gran bata de llana sota la qual lluien les robes virolades de l'esclau de Scheerezada,somreia amb una immensa fatiga. Era un minyó de faç ampla i pálida-l'esforç de la dança,que en l'escenari semblava joc alat,l'havia deixat retut- que el maquillatge desdibuixava,prim,més aviat alt, en el qual,malgrat el seu delicat aspecte,s'endavinava una gran força física.Ni tu ni Moragas,es clar,no savieu un mot de rus.Moragas,amb la seva veu d'espinguet, parlava en una barreja de castellà,italià,francès i català veritablement esfereidora.Nijinski l'escoltava somrient amb la timidesa que sempre dona oir una llengua inconeguda.Car encara que,segons diuen,els eslaus tenen gran facilitat per aprendre idiomes,el que Moragas parlava debia semblar-li massa enrevessat.

Tamara Karsàvina,d'ulls i cabells negres,semblava,com moltes russes,espanyola.Escoltant a Moragas i mirant-te a tu et feia l'efecte que s'estava divertint molt.Moragas hi parlava,com amb tots els de la companyia,amb una gran confiança, talment com si la conegués de tota la vida.A tu,en canvi,com més parlava i plaguejava més anaves tement que ni a ella ni als altres no els coneixia de rès ni de rès el coneixien.I temies que a ell i a tu us engeguessin al botavant.Ho temeres, sobretot,quan Moragas et presentà Diaghilev,més alt que Nijinski,amb uns ulls de mirada dura i malfiada,molt senyor i molt antipatic.Es veia que no li agradava que vosaltres i qui fos tingués tracte amb els seus artistes.I veies que exercia damunt d'ells la més severa tirania.

~~Recordes que,tímidament,digueres al teu amic:~~

~~-Anem-se'n,que estem molestant al senyor.~~

~~-No,home,no-feu Moragas-El content que està de parlar amb nosaltres.~~

~~Et semblà que no n'estava gens.I també li ho degué semblar a Moragas car,rient,~~

Pèssim aprenent de psicoleg,aquell home et ~~sem~~semblà tot el que segurament no era: atrabiliari,despótic,tiranic.El veies en traidor de melodrama-de melodrama rus,es clar-i el teu republicanisme et feia pensar:"Els tzars devien ésser aixi".(~~Oblidaves~~ Nicolau II,que es deixà matar com un bè,~~i~~ feia una cara de bonjan com poques n'has vist)

Recordes que digueres a Moragas:

- Anem-se'n,que estem molestant al senyor.

-No,home,no-feu Moragas-El content que està de parlar amb nosaltres.

Et semblà que no n'estava gens.I també li ho degué semblar a Moragas,car,rient,afegí:

- I si no n'està que es foti.

~~[illegible]~~

Quan eixírem, ~~[illegible]~~ comentà:

— Són molt bons nois. Jo hi vinc cada nit. — I acabà en to molt seriós: — Vull que aprenguin ~~el català~~ de ballar la sardana.

Després hi anàrem altres nits, gairebé cada nit, i coneguérem alguns nois del cos de ball. Una d'elles, Lubov — que en rus crec que vol dir amor — ens convidà a anar a casa seva. Vivia, amb altres companyes, en una dispesa de la Plaça Reial. Quan no tenien funció, tenien assaig. Les ~~[illegible]~~ altres hores les passaven a la dispesa — un pis gran i fosc — llegint, jugant als escacs i fent punt de mitja. ~~[illegible]~~ Aquelles noies que a l'escenari ens havien semblat tan belles, aquelles bacants que la ~~[illegible]~~ febre sagrada — del ball ~~[illegible]~~ enfollia, a la dispesa es passaven hores i hores jugant als escacs i fent punt de mitja, punt de mitja, sí, senyor. Una cosa tan prosaica com punt de mitja. Semblava mentida.

— Es feien llàstima. Lubov i les seves companyes es feien llàstima. Havia cregut ~~[illegible]~~ com un babau que per ~~[illegible]~~ ells ~~[illegible]~~ la dansa era una mena ~~[illegible]~~ de culte i resultava el més dur i feixuc dels oficis. ~~[illegible]~~ Per ~~[illegible]~~ disciplina, per a estar en forma — no sé si ~~[illegible]~~ aquells temps hom emprava ja aquesta terminologia esportiva — no podien fer l'amor, no podien sortir de nit, no podien anar al cabaret, no podien passejar. I de les ciutats que corrien, l'una rera l'altra, sols en coneixien l'interior, el teatre on ballaven i la dispesa on, sota la vigilància d'una vella amb perfil de bruixa que fumava en pipa, jugaven hores i hores als escacs i hores i hores feien punt de mitja. Com aquestes són dues coses que volen molta quietud, a la casa hi havia tan silenci que semblava que en lloc de ballarines tinguessin malalts.

~~[illegible]~~ Aquelles noies no bevien vodka — que no sabies ben bé què era però que les teves escasses lectures russes et feien suposar que a Rússia en bevia tot-hom, talment com si fos una obligació – però en canvi bevien tè, unes enormes quantitats de tè molt clar.

No eres sol en freqüentar la dispesa de la Plaça Reial. Hi anava també un minyó valencià molt pintoresc que havia volgut ésser baríton d'òpera i resultà dibuixant. Mentre les noies jugaven als escacs, bevien tè o feien punt de mitja, el dibuixant baríton els hi feia el retrat i els hi tocava el cul. Elles, amb una indiferència i una passivitat que no t'explicaves, el deixaven fer. La vella que les vigilava, si ho veia, deia, sense treure's la pipa de la boca, algun regany en rus però ningú en feia cabal: les noies seguien jugant als escacs o fent punt de mitja i el baríton dibuixant seguia explorant sota les faldilles de les noies.

La mestressa de la dispesa, una castellana Maja i simpàtica, i més prop dels cinquanta que dels quaranta, ens deia:

– Desde que tinc aquesta gent tan encongida la casa sembla un cementiri. I d'això en diuen ésser jove al seu país? I per això els serveix ensenyar les cames al teatre! El vi no els agrada, l'escudella no els agrada, la *juerga* no els agrada. Què els diu agradar, em pregunto? I de què els deuen servir totes aquestes garibaldines que fan si ells no en poden? I després, com si fos poc, aquesta vella que fuma en pipa com un mariner de la Barceloneta! A veure si vostè i el seu amic animen una mica aquest *velorio*!

El baríton dibuixant deixava el llapis o treia la mà de sota les faldilles i per animar la reunió cantava el *Rigoletto* o el *Barbero* amb una empenta que els vidres de les finestres dringaven com si els agités la pedregada. La vella de la pipa t'esguardava amb severa estranegra. Les noies opinaven que els dits del baríton dibuixant eren més [illegible] que les seves mans. El dibuixant baríton s'apropava a la vella i li deia, cantant amb música improvisada:

— Et vull penjar al balcó com un drap! | Et vull emmetzinar amb mata-rates! | Et vull portar a vendre, si et volen, | a cal Pascatiòòò!

Lulu, que valia un xic de francès — l'havia après al col·legi — es preguntava:

— Què canta el teu amic?

I tu, que no sabies què dir, deies:

— Cant gregorià.

Després tot queia novament en el silenci. Les noies retornaven al te, als escacs i al punt de mitja. La mestressa de la dispesa es desesperava. Tu, en un racó, besaves d'amagat i golosament a Lulu. El baríton dibuixant, fingint una gran desesperació, s'estirava els cabells i bramava:

— Em vull emborratxar de vi negre! Vull guillotinar a tots els bebedors de te! Em vull emborratxar de vi negre!

I, per a tornar en si, la seva mà experta reprenia les amoroses exploracions.

No recordes el nom del dibuixant baríton ni el d'un altre seu company, aragonès, que era qui li havia descobert aptituds artístiques. Aquestes faltes de la memòria, que pel que tenen de buit et fan pensar en les bosses d'aire que hom troba viatjant en avió; ~~aquestes faltes de memòria que intentaries explicar si llegires a més els textos de Freud i de Jung,~~ t'empipen. Les atribueixes, com altres, al fet de tractar-se de gent, simpàtica o antipàtica, bona o dolenta, que passaren per la teva viola deturant-s'hi uns instants i allunyant-se'n després per a sempre ~~més~~. Ocultes que sortien de l'ombra i retornaven a l'ombra.

Has oblidat — totalment, absolutament — el nom de l'un i de ~~[illegible]~~ l'altre i, no obstant, et sembla veure'ls encara i oir la seva veu. El baríton dilettant era baix, grassó, rabassut, amb el cabell castany tirant a ros i escàs, el rostre color de maó, els ulls d'un blau de cel. ~~[illegible]~~ Vestia sempre un vestit de tons foscos i un barret ~~[illegible]~~ gris d'amples ales. Com el granollerí Hoyà, tenia la mania del ~~[illegible]~~ bel canto i al cafè, quan ningú no s'ho esperava, llançava un "gínyol" que esfereïa la concurrència. Parlava sempre del seu propi debut i deia que els barítons de "primo cartello" ja podien començar a tremolar. Aconseguí el que semblava impossible d'aconseguir: trobar un senyor prou ric i prou beneit que contractés una companyia a base de comprimaris del Liceu i llogués el teatre Goya per a una única representació. Si la cosa anava bé, després ja en parlarien.

El baríton escollí *La Tosca*.

— Però, home, — li digueren — si *La Tosca* es obra de tiple i tenor.

— Fins ara, sí — respongué ell amb un somriure en el qual jugaven a fer l'altivesa i l'ironia — però quan jo l'hauré cantat serà obra de baríton. ~~[illegible]~~ El públic encara no ha vist ni ha sentit el baró de Scarpia. Del Scarpia, perquè ho sàpiguen, en faig una creació.

La nit del debut el teatre era plè d'amics que hi anaven amb ganes d'aplaudir i amb ganes, sobretot, de fer gatzara. Hi havia els aficionats, els entesos, però els que comptaven eren els amics.

~~Rilke diu que tan quan el record [illegible]~~
~~[illegible] i gest els [illegible] el record [illegible]~~
~~Rilke diu que el record pren possessió de la nostra vida~~
~~quan en ella hi esdevé sang, mirada i gest.~~

Rilke diu que el record pren possessió de la nostra vida quan en ella i esdevé ~~mag~~ sang,mirada i gest.